

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALEKSANDRA VRUNČ
MENTORICA: izr. prof. dr. LJUBICA JELUŠIČ

ANALIZA OSEBNOSTI VOJAŠKEGA VODITELJA
(Primerjalna analiza osebnosti Josipa Broza –Tita in Adolfa Hitlerja)

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

Kazalo

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	2
2.1. PREDMET PREUČEVANJA	2
2.2. CILJI PREUČEVANJA	3
2.3. HIPOTEZE	4
<i>Glavna hipoteza</i>	4
<i>Pomožne hipoteze</i>	5
2.4. METODE PREUČEVANJA	5
2.5. TEMELJNI POJMI	6
2.5.1. <i>Teorije osebnosti</i>	6
2.5.1.1. Izvori osebnostnega delovanja in glavne teorije osebnosti	7
2.5.1.2. Izbor teorij osebnosti za primerjalno analizo	9
Teorija maligne agresije: nekrofilija in nekrofilni karakter	11
2.5.2.1. Politična stališča in druge notranje komponente ter sindrom antidemokratske (avtoritarne) osebnosti.....	12
Avtoritarna osebnost	15
2.5.2.2. Politična množica in osebnostne lastnosti voditelja	18
3. ANALIZA OSEBNOSTI	24
3.1. BIOGRAFIJA JOSIPA BROZA - TITA	24
3.2. BIOGRAFIJA ADOLFA HITLERJA	25
3.3. PRIMERJALNA ANALIZA OSEBNOSTI	26
4. ZAKLJUČEK	45
5. LITERATURA	52

1. UVOD

Naša življenja so vpeta v časovno obdobje zgodovine. Akterji zgodovine, njihove odločitve, dogodki, nezgode, pripetljaji, zmage in porazi ter gola naključja jo sooblikujejo in pišejo. Ustvarjamo jo predvsem ljudje s prepletanjem odnosov med seboj in okoljem. Rodovi pred nami so nam z genialnostjo in slepim stremuštvom, s slo po oblasti in iskanjem milosti, z modrostjo in norostjo pripravili oder, na katerem naj bi odigrali svoja življenja. Se jih spominjamo kot dokončnih razsodnikov miru ali kot nosilcev bakel, ki so svojim naslednikom predali kot človeštvo stare plamene smrti in uničevanja? To lahko pove le čas – in zgodovinarji ter vsi tisti, ki se zavedamo in želimo razumeti njihov pomen.

Zgodovina ne daje preprostih odgovorov, pač pa vabi k razumni in na dejstva oprti razpravi. Za zdaj je gotovo zgolj eno: pot naprej je vedno lažja, če veš, kaj je bilo prej.

Menim, da v mreži dejavnikov, ki so soustvarjali (vojaško) zgodovino, izstopajo ravno njene osebnosti kot nosilci najpomembnejših odločitev in dejanj.

Za osebnostno tematiko, ki bo pričujoča na straneh, ki sledijo, sem se odločila, ker so me že med študijem najbolj pritegnile vsebine, ki so razlagale vlogo in pomen človeka, posameznika v družbenem okolju ter njun medsebojni vpliv. Posameznik je več let življenja odvisen od drugih ljudi in brez njihove pomoči ne more zadovoljiti niti najosnovnejših potreb. Stiki z ostalimi ljudmi v družbenem okolju niso le pogoj za normalen in nemoten razvoj posameznika in za oblikovanje njegove osebnosti, ampak so mu nujno in življenjsko potrebni, brez njih bi propadel. Družbeno okolje predstavlja mrežo najrazličnejših odnosov, v katerem zavzemajo posamezniki različne vloge, določene točke, ki so vozlišče odnosov: družinski odnosi, šolski odnosi, poklicni in delovni odnosi, družbene obveznosti in odgovornosti, funkcije in položaji in podobno. Vendar posameznikova osebnost ni zgolj avtomatizem, saj ima človek zmožnost izbirati, spreminjati in menjavati svoje vloge. Še pomembnejša pa je zmožnost, da si sama ustvarja nove vloge in si na ta način izoblikuje svojo identiteto, lastno podobo.

Poseben izziv kot osebnosti z izrazito podobo in hkrati karizmi svetovne vojaške zgodovine zame predstavljata dva njena fenomena, predsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije, Josip Broz – Tito, in fašistični vodja, Adolf Hitler. Zaradi lastnosti, ki sta jih imela, jima je uspelo to, kar sta si zastavila in postala legendi vojaške zgodovine in zgodovine nasploh. Toda, kaj ju je vodilo do njenega delovanja in odločitev? Sta se že rodila z lastnostmi vodij¹ in je bilo vse zapisano že v genih ali pa sta se skozi življenje učila, pridobivala izkušnje in se nato odločala, kako bosta ravnala? Ali je pomembno oboje hkrati?

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1. Predmet preučevanja

Osnovno vprašanje, ki sem si ga postavila na samem začetku, preden sem izbrala ustrezno literaturo, se je ponujalo kar samo od sebe. Zastavila sem si nalogo, da bom poskušala odkriti in poiskati najboljši odgovor na vprašanje, kaj je tisto, kar zaznamuje, določa ravnanje in delovanje neke osebnosti, torej, kaj je tisto, kar političnega oziroma vojaškega vodjo sili k določenemu vedenju, določenim odločitvam in kakšne so posledice tega. Rdeča nit moje naloge bo vzročnost določenega vedenja in ravnanja oziroma, kaj je tisto, kar osebnost vodi, usmerja, motivira in opredeljuje.

Predmet preučevanja diplomskega dela je osebnost obeh vojaških vodij oziroma izvori, korenine, dejavniki in gibalna osebnosti, ki so "krivci" za njuno ravnanje, delovanje in posamezne odločitve. Znotraj te pa motivi, potrebe, nagoni, osebnostne lastnosti, sodbe, mišljenja, prepričanja, stališča in nezavedne umske naravnosti ...

¹ Tudi voditelj; oseba, ki vodi kako skupino, skupnost, organizacijo. Voditelj oziroma vodja lahko ogromno pripomore k uspešnosti in uveljavitvi določene grupacije, lahko pa s svojimi napakami povzroča težave, nesporazume, nered, celo konflikte. Mnoštvo različnih ravnanj in tehnik, ki jih uporabljajo vodje oziroma voditelji v svojih odnosih z drugimi ljudmi, lahko uvrstimo v naslednje poglavitne metode: metoda prisile, metoda paternalizma in metoda prepričevanja. Glede na slog vodenja ločimo: avtokratski in demokratski (Sruk, 1995:359-360).

Moje konkretno vprašanje v diplomski nalogi je naslednje: Kaj je bilo tisto, kar je Hitlerja vodilo k destruktivnosti oziroma uničevalnosti? Ali so bili vzroki za destruktivnost skriti v njem samem ali so ga k temu "prisilili" zunanji dejavniki? Ali je bil Tito in mnogi politični in vojaški voditelji (ki niso oklevali, ko so žrtvovali svoje vojake) tudi nekrofili?

Osredotočila se bom torej na fenomen osebnosti, ki jo bom lahko razčlenila le na podlagi teorij osebnosti in konceptov socialne in politične psihologije, kar se mi zdi precej trd oreh. Težavo vidim tudi v tem, da bom morala celotno znanstveno razlago skrčiti na bistvo, saj bi obširna analiza presegla okvire mojega diplomskega dela. Vsebina naloge bodo le stališča, prepričanja, nezavedno, situacije in dražljaji, ki vodijo voditelje v destrukcijo. Z drugimi besedami: iskala bom vzroke (in poskušala najti najpomembnejšega) za destruktivnost. Zato se bom omejila le na osnovne pojme tega področja, brez katerih svoje naloge ne bi mogla izpolniti.

Ugotovila sem, da je malo knjig na slovenskem knjižnem trgu, ki bi pregledno obravnavale teorije osebnosti, tuja strokovna dela pa so mnogo ožje usmerjena in se večinoma omejujejo na posamezno smer. Medtem ko knjižne police ponujajo ogromno podatkov o Titu, so ti zgolj biografski, dela o Hitlerju pa mnogo bolj specifična in strokovno (psihološko) opredeljena.

2.2. Cilji preučevanja

V diplomski nalogi z naslovom Analiza osebnosti v vojaški zgodovini (analiza biografij Josipa Broza - Tita in Adolfa Hitlerja) nameravam na podlagi dveh življenjepisov ter s pomočjo znanstvene psihologije (teorije osebnosti ter konceptov socialne in politične psihologije) kritično in objektivno razčleniti fenomen osebnosti voditelja in njene vloge tako v obdobju njenega življenja kot posledice, rezultate dela osebnosti, ki jo ta lahko pusti za sabo ter soustvarja vojaško zgodovino.

Diplomska naloga bo študija dveh primerov ('case study'), kjer bom kot teoretični pristop uporabila teorije osebnosti. Gotovo pomeni enega od ciljev študij primerov nekakšen poskus,

da bi prišli do 'vsestranskega razumevanja' preučevanega pojava, kar bom skušala doseči s primerjalno analizo obeh osebnosti.

Moj prioritetni cilj bo razčleniti osebnost voditelja in ugotoviti objektivne vzroke za določeno obnašanje, sprejemanje stališč in odločitev. Nato bom skušala najti podobnosti in razlike med Hitlerjem in Titom.

2.3. Hipoteze

Teorije osebnosti učijo, da so osnovni izvori, dejavniki in gibalna osebnosti različni. Od tod tudi množičnost pojava teorij in proporcionalno s tem razlag osebnosti. To pomeni, da avtorji navajajo različne vzroke, ki vplivajo na osebnost oziroma jo gradijo.

Glavna hipoteza

Moja prva in glavna teza je, da na osebnost vplivajo tako notranji kot zunanji faktorji, še zlasti jo oblikuje medsebojna interakcija notranjih zasnov, dispozicij in gibal ter zunanjih dražljajev in situacij.

Ali drugače: na osebnost vplivajo tako motivi, nagoni, potrebe, osebnostne lastnosti, poteze, sodbe, mišljenja, stališča, interesi, čustva kot dražljaji, situacije iz okolja, družina, družba, kultura, ekonomski tokovi ...

Na tem mestu dodajam kot pojasnilo h glavni hipotezi svoje mnenje, da osebnost ne more biti samo biološko bitje s prirojenimi lastnostmi, ampak se skozi faze, življenjska obdobja spreminja, dopolnjuje in gradi.

Pomožne hipoteze

- ◆ Pomemben vzrok za Hitlerjevo destruktivno ravnanje na eni strani in Titovo pozitivno vizijo, dejanja in odločitve na drugi strani, so bila predvsem stališča, ki sta jih zavzemala (kot notranje gibalno). Hitlerjeva so vodila do uničevalnosti ter aktivne diskriminacije določenih socialnih skupin, Titova pa na osnovi bratstva in enakosti k oblikovanju neodvisne, svobodne, demokratične skupnosti različnih narodov in narodnosti.
- ◆ Na osebnosti obeh voditeljev je pomembno vplivalo okolje, v katerem sta delovala. Tako Tito kot Hitler sta se dobro zavedala lastnosti, ki jih dober vodja najbolj potrebuje, da udejani svoja hotenja: sposobnost vživljanja v druge (empatijo), inteligentnost, demagogijo², lojalnost in poslušnost drugih (kot zunanji dražljaj oziroma interakcija z množico), kar sta s pridom izrabljala.
- ◆ Na osebnost in držo Hitlerja je močno vplivalo tudi njegovo otroštvo (odnos do matere in očeta, odgovornost do življenjskih izzivov, nezainteresiranost za vse, neprilagodljivost, introvertiranost ...), česar posledica je bila njegova nekrofilija.

2.4. Metode preučevanja

Metodi, ki bosta uporabljeni pri diplomskem delu, se navezujeta na samo vsebino naloge. Tako se bom s pomočjo analize teorij osebnosti in primerjalne analize skušala dokopati do odgovora na svojo glavno predpostavko.

² (gr. *demos* 'ljudstvo', *agein* 'voditi'); starim Grkom je pomenil izraz *demagogos* voditelja ljudstva, govornika, ki lahko prevpije bučanje morja, zna prepričljivo govoriti občinstvu, množici, vplivati na njene odločitve, jo potegniti za seboj ... Dandanes ima izraz demagog negativen, slabšalen pomenski predznak: zapeljivec ljudi, leporečni politikant, oseba, ki se ukvarja z manipuliranjem v javnem življenju, ki zna množico potegniti – za nos. Tako je demagogija zavajanje "javnega mnenja", preračunano na slabo obveščenost, na nizko raven družbenih in političnih vednosti, deformirano družbeno in politično zavest, na različne predsodke, pristranske interese ... (Sruk, 1995:56).

Diplomska naloga bo torej študija dveh primerov, ki pomenita podroben opis in analizo posameznika s pomočjo osebnostnih teorij, kjer bom Hitlerjev oziroma Titov fenomen osvetlila z najrazličnejših plati, z različnih vidikov in ob različnih prelomnih trenutkih. Moja želja je, da bi bila študija nekakšna sinteza nekaterih obstoječih biografij in analiz.

2.5. Temeljni pojmi

V naslednjih točkah bodo predstavljeni določeni temeljni pojmi, ki so pomembni za razumevanje celotne naloge.

2.5.1. Teorije osebnosti³

Stvarnost, v mojem primeru človekova osebnost⁴, je ena, vendar jo, kot vsak pojav, mnogi avtorji spoznavajo in kategorizirajo na različne načine, z različnimi poudarki in na različnih ravneh abstrakcije.

Različni osnovni izvori, dejavniki in gibala osebnosti so izhodišča za različne teorije osebnosti.

"Teorija osebnosti je znanstvena razlaga, ki skuša povezati spoznanja o osebnosti v celovit in koherenten sistem" (Janez Musek, 1993:31).

³ Osebnostna teorija predstavlja končno stopnjo sistematično povezanih spoznanj o osebnosti. Je znanstvena razlaga, ki skuša povezati spoznanja o osebnosti v koherenten in celovit sistem. Avtorja Hall in Lindzey navajata 24 postavk za razvrščanje osebnostnih teorij: smoter, usmerjenost k cilju (Adler); nezavedne determinante (Freud, Jung); vloga nagrajevanja (vedenjske teorije, Pavlov, Watson, Dollard-Miller); načelo stičnosti (Guthrie); vloga učenja (vedenjske teorije, sociobehavioristi: Dollard-Miller, Skinner); formalna elaboracija (Lewin, Hull); struktura (potezne t.: Allport, Cattell, Guilford, Eysenck); dednost (konstitucionalne, genetske, biosociološke t.; funkcionalne t.); zgodnje izkustvo (Freud); (ne)prekinjenost razvoja (fazne t. nasproti t. kontinuitete; teorije celoživljenjskega razvoja osebnosti: Erikson); orgazmičnost (Goldstein); pojem polja (Lewin); molarne enote (Murray); homeostaza (psihoanaliza, behaviorizem); psihološko okolje (Lewin); pojem jaza (fenomenološke t., kognitivne t.); skupinska pripadnost (sociodinamične t.: Sullivan, Horney, Fromm); biološki faktorji (biološke t.); sociološki faktorji (socialne in kulturalne teorije); motivacijski pluralizem (McDougall, Murray, Cattell); kompleksnost (humanistične); idealna osebnost (humanistične) in abnormno vedenje (t., ki izhajajo iz klinične observacije: psihoanaliza idr.) (Musek, 1999:47).

⁴ V številnih definicijah osebnosti je govor o odnosu med organizmom in okoljem. V tem odnosu nastajajo in se uresničujejo osebnostni potenciali. Osebnost je sama v določeni meri plod delovanja okolja na nas (zlasti

2.5.1.1. Izvori⁵ osebnostnega delovanja in glavne teorije osebnosti

Teorij o osebnosti je mnogo, skoraj toliko, kolikor avtorjev jo opredeljuje. Glavna težava se je pojavila v osnovnem kriteriju, ki bi določal, kateri je najpomembnejši izvor za izhodišče. Teorije se po vsebini in po načelih zelo razlikujejo med seboj. Malo je teorij, ki bi enakovredno pojasnjevale vsa pomembna področja osebnosti. Problem še danes ni odpravljen, saj še nikomur ni uspelo razviti in postaviti celostnega pojmovanja osebnosti.

Literatura navaja, da v grobem ločimo tako "*intrapersonalne*" (osebnostni izvori v posamezniku samem: *psihodinamske in humanistične, biološke, strukturne, potezne ter kognitivne* osebnostne teorije) in "*ekstrapersonalne*" (ki izvore umeščajo izven posameznika: *vedenjske, socialne ter socialno kognitivne* teorije) razlage osebnosti ter *interakcijo med osebo in okoljem*, vendar si tudi znotraj teh teoretiki niso enotni.

Nekateri *intrapersonalno* usmerjeni teoretiki dajejo prednost motivacijskim gibalom kot so nagoni, motivi, vrednote in potrebe. Mednje sodijo zlasti oblikovalci psihodinamičnih teorij osebnosti, kot so Freud, Adler, Murray, Lewin in Maslow. Drugi menijo, da so najpomembnejši dejavniki osebnosti osebnostne lastnosti, poteze in dimenzije (Allport, Sheldon, Guilford, Cattell, Eysenck). Vse več je tudi raziskovalcev osebnosti, ki sodijo, da imajo pri osebnostnem delovanju odločilno vlogo spoznavni (kognitivni) faktorji: sodbe, mišljenja, stališča, prepričanja, nezavedne umske naravnosti, skratka vsi tisti faktorji, ki sodelujejo pri analizi informacij, ki vstopajo v našo duševnost. Na tej točki lahko omenim svojo prvo dilemo in analiziram besedilo: če spadajo stališča, sodbe, mišljenja in prepričanja med dejavnike znotraj osebe, kot spoznavni faktorji, moram nujno dodati, da se le-ti

socialnega), plod našega prilagajanja temu okolju, pa tudi tega, kako sami okolje prilagajamo sebi (Musek, 1999:19).

⁵ Od najstarejših časov je človek razumel svojo naravo kot celoto duševnega in telesnega, kot spoj materialnega in duhovnega delovanja. In skozi zgodovino je človek razumel samega sebe kot bitje, ki ga oblikujejo mnoge silnice, bodisi notranje sile (instinkti, nagoni, pa tudi lastna volja) bodisi zunanji vplivi (okolje, družina, kultura). Obstaja več tradicionalnih modelov izvorov; po enem iščemo osebnostne izvore v posamezniku samem, po drugem modelu pa v njegovem okolju. A ta dva modela imata svoje podmodele. Notranji vir osebnosti so lahko npr. vrojeni instinkti, potrebe in nagoni, lahko so to cilji, motivi, vrednote in ideali, lahko pa so tudi notranje dispozicije, poteze in dimenzije. Zunanji vir so lahko okoljni dražljaji, kompleksne situacije, lahko pa predvsem socialno in kulturno okolje (Musek, 1999:27).

izoblikujejo zaradi informacij, ki izhajajo iz (socialnega) okolja. Dalje ugotavljam, da si posameznik izoblikuje vrednote tudi pod vplivom (kulturnega) okolja. Tudi potrebe na nek način pogojuje okolje. Morda teorija drži popolnoma le za nagone, instinkte in nezavedno, le tisto dedno in vrojeno. Najbolj se strinjam s Freudom, ki med 'notranje' šteje (na)gone in agresijo (danes že vemo, da se nagnjenost/predispozicija k agresiji deduje). Če sklenem, bi rekla, da se dedujejo nagnjenosti, predispozicije. Zagotovo je mejo težko postaviti.

Po drugi strani opozarjajo nekateri *ekstrapersonalno* usmerjeni teoretiki na pomen dražljajev, ki naj bi bistveno oblikovali posameznikovo vedenje in s tem tudi njegovo osebnost. V to smer so usmerjene vse t. i. vedenjske teorije osebnosti. Drugi ekstrapersonalno naravnani teoretiki poudarjajo vlogo celostnih situacij in okolja, ki se mu posameznik prilagaja; zlasti pomembno se zdi pri tem socialno okolje. Pomena dražljajev in situacij, menim, ne moremo zanikati, vendar je to premalo za nekaj, čemur pravimo osebnost in njeno delovanje. Vemo, da na konkretno situacijo, dogodek, neko odločitev, pojav reagiramo predvsem individualno. "Osebnost je sistem, ki je v načelu individualen. Individualnost osebnosti je edinstvena, neponovljiva in nezamenljiva kakovost, v dobršni meri oprta na individualni zavesti (samozavedanju) posameznika in na podobi samega sebe. A hkrati je individualiziranost osebnosti človekova splošna, 'generična' poteza" (Musek, 1999:20). Zanima me, ali lahko nečemu morda tako elementarnemu, osnovnemu, tudi 'prvinskemu' (kot opisuje avtor) rečemo bit, osebnost? Morda je osebnost le tisto individualno, z nekimi predispozicijami in nagoni (po Freudu)? Morda pa je ta 'biološkost' preveč poudarjena. Vemo, da je osebnost sistem, ki se razvija in spreminja, vemo, da ima posameznik razum.

Nekateri avtorji govorijo o razvoju osebnosti in njenem izpopolnjevanju (težnja po samoaktualizaciji) in zavračajo pomen obeh teorij, ki osebnost razlagajo le deloma. Po njihovem mnenju je človekova osebnost le v manjši meri rezultat delovanja nagonov, prav tako dražljajev in učenja; za človeka je najbolj značilno, da "presega gonsko in reaktivno (ali prilagojevalno) delovanje z razumom, zavestno dejavnostjo, odločanjem in ustvarjalnostjo. Človek si postavlja cilje, vrednote in ideale, ki jih želi doseči. In ko jih doseže, si postavi nove ..." (Musek, 1999:50). S tem bi se lahko strinjala, saj iskanje življenjskega smisla, duhovna ter moralna rast in izpopolnjevanje niso več stvari, ki bi jih lahko razložili zgolj z biološkimi nagoni ter prilagajanjem na okolico.

Veliko raziskovalcev osebnosti je torej prepričanih (in imajo dovolj razlogov), da je osebnost proizvod tako notranjih kot zunanjih faktorjev, katero oblikuje medsebojna *interakcija* notranjih zasnov, dispozicij in gibal ter zunanjih dražljajev in situacij. Osebnostne značilnosti nastajajo z vzajemnim prilagajanjem notranjih lastnosti in procesov (zaznav, čustev, motivov, interesov, stališč, misli, prepričanj, sodb) ter zunanjih dejavnikov. Dejstvo je, da uravnavamo svoje delovanje glede na situacije, v katerih se nahajamo, a prav tako je dejstvo, da gre za situacije, kakor jih subjektivno vidimo in doživljamo in kakor jih pogosto tudi sami ustvarjamo.

K. Lewin je obnašanje označil kot "funkcijo osebe in okolja" in se dobro zavedal, da "oseba in njeno okolje ne delujeta kot dva ločena dejavnika, temveč pogosto in značilno v medsebojni interakciji" (Musek, 1999:27). Bil je mnenja, da "se na zunanje vplive in spodbude odzivamo v skladu s tem, kakor jih vidimo in doživljamo in ne, kakršni so sami po sebi" in da "naše lastne značilnosti in zmožnosti vplivajo na to, kako bomo sprejeli in zaznali vplive okolja in dražljaje" (Musek, 1999:27). Tudi s tem se lahko strinjam.

Slednje so *teorije interakcije*, iz katerih bom izhajala in uporabila za moja dva primera. S tem bom potrdila (ali ne) svojo glavno hipotezo ter preostale tri.

2.5.1.2. Izbor teorij osebnosti za primerjalno analizo

Med naštetimi osebnostnimi teorijami sem za nalogo, v skladu s hipotezami, najprej izbrala **teorije interakcije**, s katerimi bom poskušala dokazati, da na osebnost ne vplivajo le osebnostni izvori v posamezniku samem niti ne zgolj izvori izven njega, temveč oboji hkrati. Intrapersonalne teorije v grobem upoštevajo le biološkost, ekstrapersonalne pa socialno okolje. Menim, da so pomembni oboji, čeprav se mi hkrati zastavlja zanimivo vprašanje, ali so morda kateri le pomembnejši? Človek, menim, ni le to, kar je ob rojstvu, ampak nanj

pomembno vplivajo mnogi drugi dejavniki, s katerimi se sooča skozi obdobja v življenju⁶. To poudarjam še enkrat, saj se mi zdi zelo pomembno: posameznik "prinese na svet" določene sposobnosti, poteze, rekla bi predispozicije ali nagnjenosti k čemu, ki pa se v okolju lahko realizirajo, udejanijo ali pa sploh ne⁷. Zame je na tem mestu zelo pomemben sam razvoj osebnosti, "osebnostna rast" ali dinamika, kjer mi bo v pomoč psihoanalitična teorija. Predvidevam, da se lahko ob koncu naloge izkaže, da imajo morda celo večji vpliv na osebnost posameznika otroštvo, socializacija, prilagajanje, osebne izkušnje in podobno kot pa zgolj lastnosti "znotraj posameznika". Dodajam, da pod izrazom "biološko" in "prirojeno" razumem predispozicije ali nagnjenost k čemu, pod izrazom "okolje" pa predvsem čas in prostor.

S teorijami interakcije želim dokazati, potrditi mojo glavno predpostavko, ki se "skriva" tudi v vseh treh pomožnih hipotezah, saj so postavljene tako, da predvidevajo tesno povezanost, odvisnost posameznika in njegove osebnosti od okolja (in obratno).

Kot spremenljivke v pomožnih hipotezah sem izbrala: stališča (kot notranjo silnico), okolje (kot zunanjo determinanto) in otroštvo (element socializacije, tudi zunanji vpliv).

Za analizo osebnosti Hitlerja sem, v skladu s svojo hipotezo o destruktivnosti Hitlerja kot posledici njegovih negativnih stališč, izbrala **nekrofilijo**⁸ kot posledico njegove "patološke" interakcije z okoljem v času otroštva, ki temelji na Frommovi teoriji osebnosti - maligne incestuoznosti⁹. Teorija analizira anatomijo človeške destruktivnosti in izhaja iz Freudovih načel, torej načel **psihoanalize**. Na tem mestu jo povzemam v nekaj povedih, saj jo bom v jedru naloge razčlenila na podlagi Hitlerjevega življenjepisa:

⁶ Kljub temu da je posameznikova osebnost sistem, ki se razvija in spreminja, v tem procesu ohranja relativno trajnost in identiteto. To določilo je predpogoj, da osebnost lahko sploh pojmuje in prepoznamo (Musek, 1999:20).

⁷ Vsekakor je dednost za posameznika bistvenega pomena. To je celota nagnjenj in predispozicij, ki se prenašajo od staršev na otroke. In pri tem gre tako za anatomsko strukturo in fiziološki ustroj telesa kot za mehanizme, na katerih slonijo biofizična zasnova in nevrofiziološke značilnosti, čemur pravimo genotip. Realizacija genotipa v okolju je fenotip. Zato nikakor ne more držati domneva, da otrok že nosi "v sebi" vse elemente morfofiziološke organizacije in da je v njih že napisana njegova bodočnost. Možno je govoriti le o "predoblikah" te organizacije, ki se končno oblikujejo z okoljem. Iz genetike vztrajno prihajajo opozorila, da tisto, kar se deduje, ni poteza karakterja v fenotipskem smislu, ampak genotipska možnost za razvojni odgovor mehanizma na okolje (Južnič, 1989:44).

⁸ Opredelitev sledi v nadaljevanju.

⁹ Opredelitev sledi v nadaljevanju.

Teorija maligne agresije: nekrofilija in nekrofilni karakter

Tradicionalen pojem nekrofilije (kot ljubezni do mrtvih) najpogosteje ni bil uporabljen v smislu neke strasti, ukoreninjene v karakterju. Odločilni vpliv na analizo nekrofilnega karakterja je imela Freudova teorija instinktov življenja in smrti (težnja po življenju in težnja po smrti). Nekrofilija pomeni v karakternem smislu strastno naklonjenost do vsega, kar je mrtvo, gnilo in nezdravo; je strast po pretvarjanju živega v neživo, po uničenju zaradi uničenja. To je strast po uničenju živih struktur.

Erich Fromm je neoanalitičen in/ali tudi socialen teoretik, ki izhaja iz tega, da človek ni samo biološko bitje, temveč je v prvi vrsti družbeno bitje, zato igrajo v njegovem življenju etična vprašanja pomembno vlogo. V razvoju se je odtujil od narave in s tem od samega sebe, odtujenost pa se odraža tudi v družbenih odnosih. Odtujeni človek ustvarja odtujeno družbo, ta pa njegovo odtujenost le še povečuje.

2.5.2. Izbor konceptov socialne¹⁰ in politične psihologije

Izbrane spremenljivke (stališča, okolje/množice) v pomožnih hipotezah posegajo na področje socialne in politične psihologije, pri čemer se smiselno zlivajo v glavno hipotezo¹¹. Na tej točki jih bom predstavila teoretično, v tretjem poglavju pa jih bom uporabila kot sredstvo za primerjavo obeh voditeljev. Na tej osnovi in po študiji obeh osebnosti bom v nadaljevanju lahko postavila svoje končne ugotovitve ter sklenila nalogo.

¹⁰ Socialna psihologija je psihološka disciplina, ki po eni strani posega v vsa področja psihologije, po drugi strani pa vzpostavlja most med psihologijo in drugimi družbenimi vedami (Nastran-Ule, 1992:3). Po mnenju Secorda in Backmana (1976) je socialna psihologija znanost o vedenju/delovanju in doživljanju posameznikov v socialnem kontekstu (Nastran-Ule, 1992:28).

¹¹Moja glavna hipoteza predpostavlja vpliv notranjih in zunanjih dejavnikov na posameznikovo delovanje oziroma njihovo interakcijo. Zaradi množstva dejavnikov (tako notranjih kot zunanjih) sem jih izbrala le nekaj, saj bi analiza vseh preseгла okvire moje naloge. Izbrala sem jih po lastnem občutku glede na moje dosedanje poznavanje njihove pomembnosti in veljave. Gotovo bi lahko izbrala druge. Po drugi strani pa bi že zgolj izbrani pojavi morali dokazati pravilnost moje glavne hipoteze.

2.5.2.1. Politična stališča in druge notranje komponente ter sindrom antidemokratske (avtoritarne) osebnosti

Mnenja, stališča in vrednote, dodamo lahko še verovanja, interese in ideologijo, so eno najpomembnejših poglavij socialne in politične psihologije. Posebno **stališča**.

Te strukture so med seboj v hierarhičnem odnosu. Vrednote vključujejo stališča in stališča mnenja.

Stališča so opredeljena kot "dispozicije, da odgovorimo pozitivno ali negativno na neki objekt, osebo, institucijo ali dogodek" (Pečjak, 1995:23).

Ljudje ne prihajamo v medsebojna sumničenja, konflikte, vojne zaradi razlik v inteligentnosti, spominu in podobnih psihičnih lastnostih, ampak prav zaradi razlik v stališčih (po Zvonarevič, v Nastran-Ule, 1992:94).

Zakaj je koncept stališč tako pomemben za socialno in politično psihologijo? "Cilj socialne psihologije je razložiti človekovo dejavnost, obnašanje, in ko je socialna psihologija definirala pojem stališča, je tudi ugotovila, da stališča pomembno vplivajo na obnašanje. Stabilnost stališč vpliva na stabilnost obnašanja, sprememba stališč pa nujno vodi do modifikacije obnašanja" (Nastran - Ule, 1992:92).

Stališča in druga notranja gibalna se razlikujejo od pogojnih refleksov in navad v tem, da posameznik ne reagira na zunanje dražljaje neposredno, temveč posredno preko njih. Pravzaprav sploh ne reagira na dražljaje. Le-ti aktivirajo stališča in druge strukture, ki potem pogojujejo odgovor. Pri tem ločimo tri komponente stališč (in drugih notranjih sil): čustveno¹², spoznavno¹³ in dejavnostno¹⁴ (Pečjak, 1995:24).

¹² Čustveno komponento sestavljajo pozitivna in negativna čustva, ki privlačijo ali odbijajo posameznika od objekta (Pečjak, 1995:25).

¹³ Spoznavno komponento sestavljajo znanja in spoznanja o objektu. Posebno politična spoznanja so lahko pogosto izkrivljena zaradi zunanjih vzrokov, npr. propagande (Pečjak, 1995:25).

¹⁴ Dejavnostna komponenta pomeni pripravljenost na reagiranje. Izkazalo se je, da za ustrezno vedenje ne zadostujeta zgolj čustvena in spoznavna komponenta, posameznik mora biti še posebej pripravljen za reagiranje (Pečjak, 1995:25).

Tesno povezan s stališči je gotovo pojem predsodek.

*Pogoje za nastanek predsodkov*¹⁵ (kot skupka stališč z negativnim predznakom) delimo na dva nivoja: na makrosocialne (ekonomsko-politične in kulturno-normativne) in mikrosocialne (zgodnja socializacija ter frustracijske in krizne situacije v odraslem življenju) (Nastran- Ule, 1992:136).

Pomemben vidik je *identifikacija posameznika z neko skupino* na nekem določenem teritoriju v času negotovosti in hitrih družbenih sprememb, ki lahko privedejo do izbruha nezadovoljstva in epidemije predsodkov. V tem primeru igrajo predsodki do manjšin vlogo prenašalca frustracij, strahu, občutkov ogroženosti in sovraštva nanje. Te postanejo "grešni kozel", na katerem se sprošča nakopičena agresija ljudi. To zlahka izkoristijo razni demagogi in diktatorji¹⁶, ki preusmerjajo bes množic od nesposobnosti oblasti, da reši družbene probleme, na stigmatizirane manjšine. "Usoda Judov v nacistični Nemčiji je primer zlorabe predsodkov za krepitev neke iracionalne oblasti" (Nastran-Ule, 1992:138). Psihoanalitiki so te procese razlagali kot izraz mehanizma prenosa konfliktov posameznika s samim seboj in z očetom iz svojega otroštva na "grešnega kozla". "Pri tem prenosu si posameznik pomaga še s stališči "avtoritet", raznih voditeljev, ki nadomestijo figuro očeta in pozitivno sankcionirajo diskriminacijo označene skupine" (Nastran-Ule, 1992:138)¹⁷.

Schafer in Six (1975) sta dokazala, da je generaliziranje predsodkov pretirano ter da pri ocenjevanju drugih narodov sodelujejo ideološka vrednotenja, ne le predsodki o manj ali večvrednosti narodov. Pomembna je na primer ocena, kateremu ideološko - političnemu "bloku" pripada nek narod. Dodajam, da je vendar res tudi, da vsi ljudje podlegamo predsodkom (eni bolj, drugi manj), ne le posamezni tipi osebnosti, da pa "osebnostne in

¹⁵ Predsodek je stališče, skupek prepričanj, npr. o nekem posamezniku, ki so utemeljena samo na osnovi njegove pripadnosti določeni skupini (Nastran Ule, 1992:129).

¹⁶ Diktatura (lat. *dictare* "narekovati", *dictatus* "narekovanje"; *dictatura* "oblast in čast diktatorja"); o njej govorimo tedaj, ko si neka osebnost ali grupacija prilasti vso oblast v državi. Gre za to, da ta dejavnik odpravi obstoječo zakonjeto delitev oblasti in udejani monopol avtoritarnega oziroma totalitarnega gospostva (Sruk, 1995:65).

¹⁷ Ta razlaga nam razloži odkod tolikšne energije, ki jih skriva izražanje predsodkov in diskriminacija drugih ljudi, pa tudi odkod toliko zadoščenja, ki ga diskriminacija daje mnogim ljudem. Vendar pa psihoanaliza ne razloži drugih, na primer kognitivnih in socialnih motivov za epidemijo predsodkov. Treba je upoštevati druge teorije – skupinsko dinamiko, razredno-slojne interese ... (Nastran-Ule, 1992:139).

skupinske lastnosti določajo, katera področja socialnega sveta bodo predmet predsodkov in kako močni bodo predsodki" (Bergler, v Nastran - Ule, 1992:142).

M. Horkheimer je v zborniku o socialnopsiholoških značilnostih predsodkov, strahov, agresivnosti postavil zanimivo tezo, da leži v modernih družbah psihološki izvor rasnih predsodkov in izbruhov nacionalističnega sovraštva v potlačenih strahovih in v zavisti ljudi, ki so posledica pomanjkanja zadostne širine izkustva in življenjske radosti. Horkheimer demonstrira veljavnost svojih tez na primeru nemškega nacionalizma in antisemitizma. Rasni in drugi predsodki omogočajo ljudem, ki jim afektivno zapadajo, da v svojih očeh znižajo etično raven žrtev predsodkov, da vidijo objekte predsodkov v razčlovečeni perspektivi. Potem se zdi, da je sleherno nasilje, sleherno zlo upravičeno, saj objekti predsodkov ne uživajo dignitete človeka.

Po Mitscherlichu je za moderne družbe značilno, da je korak od privatnih h kolektivnim predsodkom označen z množično "potujitvijo" nasprotnikov. Najprej ideologija nasprotnike predstavi javnosti kot odbijajoče, tuje, tako da poniževanje le-teh ustvarja občutek zadovoljstva oziroma zadovoljitve libidinoznih želja v posamezniku in vse to brez občutka krivde.

Interindividualne razlike v pristajanju na predsodke pa kažejo, da predsodki niso samo posledica identifikacije z drugimi, konformnosti s skupinskimi normami in ideologijo, ampak da obstajajo še določeni *osebnostni dejavniki*, ki vplivajo na sprejemanje predsodkov. Raziskave kažejo, da so ljudje z določenimi osebnostnimi lastnostmi¹⁸ (submisivnost, podredljivost, labilnost) prej pripravljeni pristajati na predsodke (Nastran-Ule, 1992:139).

¹⁸ Zaradi pregledne podobe o osebnostnih pojavih so raziskovalci osebnosti klasificirali osebnostne lastnosti (Musek, 1993:55).

Avtoritarna osebnost

Izbrana literatura tesno povezuje predsodke s strukturo avtoritarne osebnosti. Osrednja značilnost psihoanalitične avtoritarne teorije osebnosti je iracionalnost in je bila bistvo v pristopu T. W. Adorna s sodelavci. Avtorji knjige trdijo, prvič, da njihova študija "kaže, da obstaja tesna povezava med vrstami globoko zakoreninjenih osebnih značilnosti in odkritim predsodkom", in drugič, da je "prav tako uspela ustvariti instrument za merjenje teh značilnosti" (po Adorno in sodelavci, v Nastran-Ule, 1999:103). Avtorji poudarjajo, da je osebnost sistem potreb; mnenja, stališča in vrednote pa so odvisne od njih. Poudarjajo, da gre za potencialno in ne določujoče obnašanje, tako da je na primer "struktura osebnosti lahko taka, da dela posameznika dojemljivega za antidemokratsko propagando".

Slednjo trditev bom poskušala preveriti, ker me v nalogi zanima ravno to, ali obstaja struktura, za katero lahko rečemo, da je antidemokratska oziroma avtoritarna. Iz tega razloga je teorija prikladna v moji nalogi.

Avtorji so nadalje ugotovili pomembne pozitivne korelacije med avtoritarnostjo¹⁹ in sindromi antidemokratske orientacije. S tem so potrdili osnovne hipoteze o povezanosti med strukturo stališč (antidemokratsko orientacijo) in avtoritarno strukturo osebnosti.

Raziskava Adorna, Frenkel-Brunskwikove, Levinsona, Sanforda, ki je bila leta 1950 objavljena v eni največkrat citiranih knjig iz socialne psihologije z naslovom "Avtoritarna osebnost", je ena prvih večjih raziskav o povezanosti med predsodki in osebnostno strukturo. Osnovni motiv za raziskavo je bilo vprašanje, zakaj ljudje sovražijo Jude. Ugotovili so, da je "problem globlji kot antisemitizem"²⁰, in da je antisemitizem celo samo en del sindroma

¹⁹ Avtoritarizem; močna, trdna avtoritarna oblast; režim nedemokratskega oblastništva. Prav vseeno je, kako se poskuša predstaviti, kako ideološko razlaga in opravičuje samega sebe. Le malo je avtoritarnih struktur, ki ne bi hotele veljati za nekakšne demokracije novega tipa. Vsekakor je negacija, nasprotje dejanske demokracije, dejanske pobude in svobode državljanov (Sruk, 1995:25).

²⁰ Antisemitizem; termin sicer izraža antipatijo do semitov nasploh, toda njegov dejanski pomen je ožji: rasna in nacionalna nestrpnost ter sovraštvo do Judov. Je politično ideološko sredstvo, s katerim bodisi avtoritarna, nedemokratska oblast, bodisi kako drugo središče politične in gospodarske moči demagoško manipulira z izkoriščanimi ljudmi. Požrešni, bajno bogati, izkoriščevalski, izdajalski, protinarodni in nasploh nečloveški Jud je kriv za vse gospodarske, politične in druge tegobe poštenih ljudi. Jud je tako potencialni "grešni kozel",

predsodkov, ki je povezan predvsem z etnocentrizmom²¹ (poveličevanje lastnega naroda in negativen odnos do drugih narodov in manjšin) in konservativizmom²². Predpostavili so, da se ti trije predsodki povezujejo v skupen sindrom predsodkov, ki so ga imenovali antidemokratska orientacija. Adorno in sodelavci so dalje domnevali, da je sindrom antidemokratske orientacije vezan na posebno strukturo osebnosti, ki so jo imenovali avtoritarna osebnost²³. Pojem avtoritarnost so izbrali zato, ker predvsem osebe s tako strukturo osebnosti nekritično sledijo voditeljem oziroma večini. Avtoritarne osebnosti se držijo konvencionalnih vrednot in načinov življenja, ki jih pogosto uveljavljajo prav politični voditelji, obenem pa te osebnosti zavračajo nekonvencionalnost oziroma drugačnost. Ker so manjšine tipično nekonvencionalne in drugačne, jih avtoritarne osebnosti zavračajo oziroma prezirajo. Avtorji so si zastavili vprašanja: Ali obstaja sindrom antidemokratske orientacije? Ali obstaja taka struktura osebnosti, ki bi jo lahko imenovali avtoritarna? Ali obstaja povezanost med antidemokratsko orientacijo in avtoritarno osebnostjo?" (Mirjana Nastran - Ule, 1992:140)

Glede na rezultate so avtorji zaključili, da je odgovor na prvo vprašanje pritrdilen, saj lahko upravičeno govorimo o antidemokratski orientaciji kot sistemu stališč oziroma predsodkov. Za proučitev upravičenosti hipoteze o avtoritarni osebnosti so raziskovalci uporabili metodološki pripomoček, ki proučuje tipične značilnosti avtoritarne strukture osebnosti. Te značilnosti so: konvencionalizem (E-lestvica: nekritično sledenje avtoritetam, togo držanje

“notranji” (lahko tudi zunanji) sovražnik, ki ga je mogoče okriviti kadarkoli za karkoli in nahujskati nanj pripadnike lastnega naroda, običajno večinskega.

²¹ Etnocentrizem (gr. *ethnos* “ljudstvo”, *kentron* “središče”); fenomen izrazitega, celo skrajnega precejševanja lastne družbene skupine in lastne kulture, hkrati pa podcenjevanja pripadnikov drugih kultur, družb, ras, narodov; nacionalni in rasni predsodki predstavljajo najbolj pogosti manifestaciji etnocentrizma (Sruk, 1995:95).

²² Konservativizem (lat. *conservare* “ohraniti”); je doktrina in političnonazorska usmeritev, nasprotna liberalizmu in se zavzema izključno za vrednote, ki pomenijo kontinuiteto izročil, stalnost in ravnotežje: avtoriteta, red, gotovost, družina, cerkev, hierarhija, solidarnost in emotivna povezanost pripadnikov skupini ... (Sruk, 1995:164).

²³ Avtoritarni karakter; avtoritarna oz. nedemokratska družbenoznačajska struktura; nasprotje demokratične ali revolucionarne družbenoznač. strukture (po E.Frommu). S tem je povezana personološka tipologija avtoritarne osebnosti. Oseba, pri kateri prevladuje a. k., občuduje iracionalno avtoriteto, malikuje njene družbene protagoniste. Po eni strani se je pripravljena podrežati in celo poniževati pred avtoritarnimi idoli, po drugi pa se hoče sama uveljaviti kot avtoriteta. Miselnostno, nazorsko, ideološko teži avtoritarna osebnost k črno-belemu, dogmatičnemu, apriorističnemu in rigidnemu pojmovanju družbene realnosti. Zmeraj je bolj ali manj prepričana, da vse dogajanje, zlasti pa človeško in družbeno življenje, determinirajo in obvladujejo sile, na katere posamezniki ne morejo vplivati (Sruk, 1995:26).

konvencionalne morale, odpor do nekonvencionalnega obnašanja), avtoritarna submisivnost (F-lestevica: nekritičen odnos do idealiziranih avtoritet), agresivnost, antiintraceptivnost (zavračanje vsega subjektivnega in imaginativnega), spoštovanje oblasti (identifikacija s tistimi, ki imajo moč), destruktivnost in cinizem (podcenjevanje humanizma in humanih vrednot), pogosta uporaba mehanizma projekcije (predvsem projiciranje lastnih nezavednih impulzov navzven), rigidnost mišljenja in nagnjenost k praznoverju ter močan interes za "seksualne deviacije".

Slednja teorija je, kljub kritikam petdeset let kasneje, bistvena in primerna za mojo izbiro avtoritarne osebnosti kot temeljne v nalogi, saj moje hipoteze izhajajo iz destruktivnosti, diskriminacije, genocida, agresije, netolerance, nekritičnosti posameznika. Posebej v Hitlerjevem primeru, saj je prikladna iz več razlogov, ki govorijo o "funkcionalnem" značaju predsodka, za katerega je značilno, da ima predsodek *per se*, za katerega je postransko proti kateri skupini bo usmerjen. Teorija izhaja iz dejstva, da antisemitizem kot predsodek ni toliko odvisen od objekta kot od subjektivnih lastnih psiholoških stisk, spodbud in potreb. Razlogi, da lahko vidi tujca kot "grozljivega" so klinične kategorije: infantilni, podzavesten strah pred tujci, občutna etnocentričnost, polracionalne ocene, obsesija, konformna nagnjenja, nesposobnost za "izkušnje", paranoičnost, kompleksi, projiciranje in močne fantazije o prekomerni moči, češ, da "so Judi vsepovsod", "da bodo prevladali" in da "imajo pretiran vpliv na politiko in ekonomijo" ...

Predsodki (v literaturi tudi 'mikroideologije') so vpeti v vsakdanje situacije, v naše odzive na mimobežna srečanja z drugimi in drugačnimi ljudmi in takrat se zdijo nenevarni. Imajo pa neprijetno lastnost, da hitro postanejo družbeno vezivo množic, da se širijo kot virusi in takrat se spremenijo v orodje agresije, so napoved linča, opravičilo vsakovrstnih diskriminacij, preganjanja, izganjanja in podobno.

Med osnovne niti, ki napenjajo tkivo predsodkov, sodita predvsem etnična in rasna pripadnost, ki sta tudi tkivo najmočnejših ideoloških sistemov, njunih propagandnih strojev in nekritične javnosti. Menim, da je pomemben soodnos med predsodki in družbeno strukturo

moči, ki pa sodi v ideološki in politični pogon družbe. Hitlerjeva fašistična Nemčija kot režim nedemokratske oblasti je izpolnjevala te pogoje.

Predsodki sodijo tudi v socialnopsihološko domeno, ki sem jo po Adornu analizirala. Vendar zgolj psihološko raziskovanje in razlaganje predsodkov, kot ga utemeljuje T. W. Adorno, pomeni neupravičeno zožitev in deproblematiziranje pojave. Ko so socialni psihologi locirali predsodke predvsem v posameznike in ne v družbo, so jih zožili na obseg individualnih patologij. V ta namen so konstruirali kategorijo predsodkovne osebnosti – avtoritarne osebnosti in njej nasprotne tolerantne osebnosti in ju jasno uokvirili. S tem so spregledali družbene patologije: patološka razmerja moči, konfliktni interese različnih skupin, ki ustvarjajo ugodno ozračje za bohotenje predsodkov.

Razlage stališč oziroma predsodkov so izredno strokovne in specifične in menim, da bodo uporabne pri nadaljnji analizi. Zelo zanimiva se zdi teorija avtorjev, ki nakazuje na 'posebno strukturo osebnosti' (z lastnostmi avtoritarne osebnosti) kot vzroku, dejavniku, ki podlega določenim stališčem. Poskušala bom poiskati potrditve te teze in z njeno pomočjo dokazovati glavno in prvo pomožno hipotezo.

2.5.2.2. Politična množica in osebnostne lastnosti voditelja

Posebna pomena za razvoj socialne in politične psihologije je psihologija množic, katere utemeljitelja sta predvsem Le Bon in Freud, svojevrsten pomen v politični psihologiji pa pripada osebnostnim lastnostim vodje. Tu bom opredelila najprej **množico**, nato posameznika skozi njegove **osebnostne značilnosti**, da bom lahko v jedru naloge dokazovala njuno interakcijo in drugo pomožno hipotezo.

Psihologija množic je spočetka merila predvsem na iracionalnost množic, za njenega začetnika pa velja G. Le Bon, ki je leta 1895 izdal knjigo z naslovom "Psihologija množic". Le Bon je opredelil **množico** kot primitivno duhovno - mentalno enotnost velikega števila posameznikov. V množici se zmanjšajo individualne razlike, prevladuje moč sugestije in slepo posnemanje drugih, kar privede do zmanjšanja odgovornosti v vedenju ljudi, do odprave

moralnih norm, do skrivanja posameznika za anonimnostjo množice. Posameznik po Le Bonu v množici stori tisto, kar kot posameznik ne bi nikoli storil. V množici oživijo barbarski instinkti, skupnost se povrne v čase prahord, "duša množice" živi v afektih, v preziranju razuma in težnji k nasilju.

Freud je razvil psihologijo množic in postavil okvir temeljne psihoanalitične teorije na agitatorjevo celostno ravnanje ter v čisto psiholoških kategorijah napovedal vzpon in naravo množičnega gibanja. Osvetlil je delovanje nezavednih obrambnih mehanizmov subjekta v iracionalni socialni situaciji, kot jo predstavlja množica, in tudi zanj je bila množica regresija k primitivnejšim oblikam zavesti in nezavednega. Freud je kritiziral Le Bonovo zanemarjanje vloge vodij v množici. Do spoznanja o pomenu vodij v množici so ga privedle negativne izkušnje z nacizmom, fašizmom in stalinizmom v predvojni Evropi. Po Freudu množica skozi identifikacijo posameznikov z voditeljem omogoča povratek k primitivnim oblikam dinamike nezavednega, t. j. seksualnega libida pri večini svojih članov. Ljudje si tedaj namesto svojega lastnega "ideala jaza" postavijo podobo voditelja in njegovo voljo prevzamejo kot svojo. S tem se tudi identificirajo med seboj - množica se homogenizira na nekaj ključnih simbolnih točkah in ciljih delovanja. Najpomembnejši je pojem sugestije, ki mu kot mašilu sicer še vedno gre pomembna vloga v popularnem razumevanju čara, s katerim je Hitler obvladoval množice.

S tem, ko skuša Freud ugotoviti, kakšno je vezivo, katere sile povzročijo, da se individui preobrazijo v množico, tudi odkrije temeljni problem fašistične manipulacije. Fašistični demagog, ki mora dobiti podporo milijonov ljudi za cilje, v veliki meri nezdržljive z njihovimi lastnimi racionalnimi interesi, namreč zmore to le tako, da umetno ustvari tisto vez, ki jo iščeta Freud in Le Bon. Če je ta metoda demagogov realistična, o čemer spričo njihovega uspeha ni mogoče dvomiti, so postavili hipotezo, da je ta vez prav tista, ki jo skuša demagog proizvesti sintetično, in da je ta vez tisto združujoče načelo, ki povezuje njegove različne propagandne postopke.

Freud meni, da je vez, ki individue združuje v množico, libidinalne narave in koherenco množic v celoti pojasnjuje z načelom ugodja, to se pravi z dejanskimi ali z nadomestnimi zadovoljitvami, do katerih pridejo individui, ko se predajo množici. Hitler se je tega

libidinalnega izvora tvorbe množice dobro zavedal, ko je udeležencem svojih zborovanj pripisoval specifično ženske poteze pasivnosti, s čimer je tudi nakazal vlogo nezavedne homoseksualnosti v množični psihologiji. To, kar je značilno za množice, po Freudu ni neka nova kvaliteta, marveč manifestacija že obstoječih lastnosti, ki so navadno prikrite.

Fašistična propaganda je psihološka zaradi svojih iracionalnih, avtoritarnih namenov, ki jih ni mogoče doseči z racionalnim prepričevanjem. "Fašistična agitacija se zato osredotoča v predstavi vodje, saj lahko samo ta psihološka podoba obudi idejo vsemogočnega in grozečega praočeta" (po T. W. Adorno, v Psihoanaliza in kultura, 1981:154).

V tem je tudi vzrok sicer skrivnostne personalizacije, značilne za fašistično propagando, vzrok, da se ta propaganda nenehno postavlja z imeni in dozdevno velikimi možmi (na primer s Hitlerjem), namesto da bi se ukvarjala z objektivnimi vprašanji. Prav v tem, da "formirajo predstavo o vsemogočni in nebrzdani očetovski podobi, ki daleč presega individualnega očeta in je zato primerna za povečavo v 'množični jaz', je edini način, kako je mogoče vsiliti 'pasivno-mazohistično stališče', v katerem 'moraš izgubiti svojo voljo', stališče, ki ga od fašističnih privrženecv zahtevajo toliko bolj, kolikor bolj je politično vedenje, v katerem jih hočejo prisiliti, nezdržljivo z racionalnimi interesi, ki jih imajo kot privatne osebe, in z interesi skupine ali razreda, ki mu pripadajo" (po T. W. Adorno, v Psihoanaliza in kultura, 1981:155).

Po Le Bonu je "pri psihološki množici najbolj nenavadno to, da je prav vseeno, kakšni so posamezniki, ki jo sestavljajo, koliko podobni ali nepodobni so si po načinu življenja, poklicu, značaju in inteligenci ... Brž ko se preoblikujejo v množico, dobe *kolektivno dušo*, zaradi katere čutijo, mislijo in delujejo povsem drugače kot bi čutil, mislil in deloval vsak sam zase. Nekatere ideje in nekatera čustva se porajajo in preobračajo v dejanja samo pri v množico povezanih individuih... Psihološka množica je provizorično bitje, sestojee iz heterogenih elementov, ki so se za trenutek povezali ..." (S. Freud, 1981:10).

Glavni znaki posameznika v množici so, po Le Bonu, sledeči: slabitev zavestne osebnosti, prevlada nezavedne osebnosti, orientacija misli in čustev v isto smer zaradi sugestije in

okuženja, nagnjenje k takojšnjemu uresničenju, sugeriranju idej. Posameznik ni več on sam, postal je brezvoljen avtomat.

Še eno pomembno stališče za presojanje množičnega individua je po Le Bonu dejstvo, da se človek že s samo pripadnostjo organizirani množici na lestvi civilizacije spusti za več stopenj navzdol. "Množica je impulzivna, spremenljiva in razdražljiva. Vodi jo skoraj izključno nezavedno. Impulzi, ki jim množica sledi, so v skladu z okoliščinami plemeniti ali kruti, junaški ali strahopetni, v vsakem primeru pa tako gospodovalni, da osebno sploh ne pride do veljave ...", trdi Le Bon. Po njegovem mnenju je izredno dostopna vplivom in nekritična, njena čustva so zelo čezmerna. Množico, ki je nagnjena k samim ekstremom, pa je možno zganiti samo s pretirano velikimi dražljaji. Ker množica ne pozna dvomov o resničnem in lažnem in se hkrati zaveda svoje velike moči, je netolerantna in verjame avtoriteti, spoštuje moč. Od svojih junakov zahteva, da so močni, celo nasilni. Hoče biti obvladovana, zatirana in se bati svojega gospodarja. Ker je pravzaprav povsem konservativna, čuti globok odpor do vseh novotarij in vsakega napredovanja ter neomejeno spoštuje tradicije.

Poleg tega podlega množica resnično magični moči besed (in tega se je Hitler prav dobro zavedal); te v njej lahko zbude strahotne viharje in jih tudi pomirijo. In končno: množice še nikoli niso bile žejne resnice.

Tisto, kar pove Le Bon o *vodji množic*, pa je manj izčrpno in manj jasno nakazuje zakonitosti. Meni, da brž ko se zbere neko število živih bitij, človeška množica, se nagonsko podvrže avtoriteti nekega leaderja. Tako željna je ubogati, da se instinktivno podvrže vsakomur, kdor se razglasi za njenega vodjo, vendar ji morajo ustrezati tudi njegove osebne lastnosti. Vodjo samega mora fascinirati močna vera (v idejo), da lahko zbudi vero v množici; imeti mora močno, spoštovanje zbujujočo voljo, ki jo brezvoljna množica prevzame od njega. Po njegovem mnenju postanejo vodje pomembni zaradi idej, ki jih sami fanatizirajo. Tem idejam in voditeljem pa poleg tega pripisuje skrivnostno, neustavljivo moč, ki jo Le Bon imenuje prestiž. Osebni prestiž pa se drži posameznih oseb, ki postanejo zato vodje, in povzroča, da jim je vse pokorno, kot pod učinkom magnetičnega čara.

Če povzamem mnoge teorije, najdem skupni imenovalac **lastnosti množic**: njena iracionalnost in slepo posnemanje, moč sugestije, zmanjšanje individualnih razlik, predstava o vseмогоčni očetovski podobi in kolektivna duša.

K podobi osebnosti sodijo **osebnostne lastnosti** vsakega posameznika, ki so toliko bolj pomembne, kolikor bolj je posameznik izpostavljen v družbenem okolju in pri tem zaseda pomemben položaj. Še posebno, če gre za vodjo. Predvsem je pomembno, da okolje te njegove lastnosti sprejme oziroma je mnenja, da njegove lastnosti opravičujejo njegov položaj. Pri tem je gotovo, da imajo vodje določene lastnosti, ki so jim skupne, se jih zavedajo.

Naslednja razlaga mi bo v pomoč pri dokazovanju druge pomožne hipoteze, ki nakazuje tudi vpliv zunanjih dejavnikov, torej interakcije posameznika (z določenimi osebnostnimi lastnostmi) in okolja.

Izhajala bom iz teze, da imajo politični voditelji določene lastnosti, ki so jim skupne. Menim, da so to **inteligentnost**, **ekstravertnost** in **čustvena stabilnost**. Vendar sem našla v literaturi odgovor, ki je za večino lastnosti negativen in da pravilo v vseh primerih ne velja, vsaj neposredno ne. Drži, da se ekstravertna oseba izraža bolj živahno in izrazito kot introvertna. Rajši diskutira in se udeležuje političnih akcij. S političnim vedenjem so tesneje bržkone povezane le redke osebnostne lastnosti. Omenila sem **avtoritarnost**, po študiju literature pa dodajam še **odprtost in zaprtost duha** ter **konformizem**. Odprtost in zaprtost duha sta po mnenju avtorja M. Rokeacha (1960) splošni osebnostni lastnosti, od katerih je odvisna širina posameznikovih spoznavnih struktur in meni, da je za zaprtega značilna "visoka stopnja zavračanja nasprotnih verovanj in nizka stopnja povezanosti sistemov verovanja" (Pečjak, 1995:47). Nadaljuje, da zaprti duh ni zmožen sprejeti novih verovanj in jih povezati v nov spoznavni sistem. Zanj so značilni čvrsti in dobro razmejeni pojmovni kalupi, v katere razporeja svoje izkušnje. Nasprotno pa se "odprti duh" vzdržuje prenačenih sodb in se zadovoljuje z opažanjem pojava. Zaprti duh se rigidno drži ustaljenih kategorij, odprti pa jih je pripravljen spremeniti. Na dnu zaprtega duha je močan občutek negotovosti in ogroženosti, iz katere izvira pretirana potreba po vrednotenju in kategoriziranju. Njegovo vedenje označujejo obrambni mehanizmi. Kategorizacija preprečuje, da bi neskladne izkušnje prodrle

v zavest, npr. spoznanje, da je pripadnik nasprotne rase, narodnosti, stranke ipd. dober človek. Ker odprti duh nima take potrebe po obrambi, zlahka tolerira izkušnje, ki so v nasprotju s prejšnjimi izkušnjami (po Rokeach, v Pečjak, 1995:47).

Adorno, Frenkel-Brunswick, Rokeach in Fromm pripisujejo zaprtemu duhu nekritično podleganje avtoritetam, nestrpnost do nasprotnih mnenj, množstvo predsodkov, težnjo po konstruiranju površnega pogleda na svet, črno-bele kategorije in cinizem. Lahko dodam še težnjo po ponavljanju, nagnjenost h konkretnosti in konformizem²⁴ (Pečjak, 1995:47).

Pri študiju literature je razvidno, da imajo avtoritavec, zaprti duh in konformist podobne značilnosti in da gre morda za opis enake osebnosti. Razlike so majhne.

Menim, da sem uspela najti pomemben podatek v zvezi z mojo nalogo ravno pri omenjenem avtorju Rokeachu, ki natančno določa in opredeljuje en segment osebnostnih lastnosti, odprtost in zaprtost duha. To bo pomemben element v primerjalni analizi osebnosti obeh voditeljev, Hitlerja in Tita, saj drugje v literaturi nisem prepoznala tistih bistvenih razlik za analizo. Mislim, da se je potrdila tudi moja izbira avtorja E. Fromma za analizo osebnosti, saj se je on ukvarjal z mnogimi vprašanji, ki so ravno tako sestavni del moje naloge.

Med značilnostmi, ki naj bi jih imeli voditelji, so poleg omenjenih še: nekoliko višja *inteligentnost* in nekatere druge sposobnosti, zlasti *retorika*. Pri tem naj dodam, da gre zgolj za željeno povprečno inteligenco, saj naj bi bila ena izmed posledic izjemno visoke inteligentnosti avtizem, življenje v svojem svetu, kar za politika ni primerna lastnost. Z voditeljstvom oziroma osebnostnimi lastnostmi vodje se najbolj povezuje *ambicioznost*, *ekstravertnost* (a ne nujno, saj avtorji navajajo celo introvertne voditelje).

Kakorkoli, avtorji so si enotni, da nobena osebnostna lastnost sama po sebi ne oblikuje političnega voditelja, kar pomeni, da "se vodja ne rodi" oziroma, da to nikakor ne zadošča. Gre za splet mnogih okoliščin, pri čemer imajo osebnostne lastnosti svoje mesto, ki pa ni

²⁴ Konformizem je opredeljen (Corsini) kot "soglasje v neki potezi, stališču ali vedenju, ki temelji na pripadnosti skupini". Soglasje, do katerega je posameznik prišel s samostojnim razmišljanjem, potemtakem ni konformizem. Preučevali so ga mnogi psihologi in sociologi in ga opisali z naslednjimi značilnostmi: šibek jaz, podvrženost avtoritetam, zmanjšana prilagodljivost novim razmeram, podleganje mnenju drugih ljudi, majhna spontanost, čustvo manjvrednosti, odvisnost od drugih ljudi, moraliziranje, konvencionalne vrednote, dogmatizem, nezaupanje vase, tesnoba, nerazvita čustva, velika sugestibilnost ... (Pečjak, 1995:48).

odločujoč. To je pomembna ugotovitev glede na moje predpostavke, ki temeljijo na interakciji posameznika (in njegovih osebnostnih lastnosti) in okolja, situacije.

Najpomembnejše lastnosti strukture osebnosti voditelja so po mnenju N. Machiavellija cinizem, prevaranstvo, laž, goljufija in izkoriščanje, pri čemer moram dodati, da to delno gotovo drži, da pa ne gre odpisati drugih pozitivnih lastnosti kot so spretnost govora, ambicioznost, inteligenca ...

3. ANALIZA OSEBNOSTI

Moja naloga izhaja iz življenjepisov obeh voditeljev, na podlagi katerih, s pomočjo teorij osebnosti in konceptov socialne psihologij, analiziram njuni osebnosti. Podatki niso nepomembni, saj ju življenjsko opredeljujejo in določajo njuno identiteto. Na kratko predstavljam najpomembnejše življenjske stopnice, tudi rezultate njunega delovanja, ki so ustvarjali in pisali zgodovino in zaradi katerih sta postala legendi.

3.1. Biografija Josipa Broza - Tita

Rodil se je 25. maja 1892 v Kumrovcu. Bil je predsednik Socialistične federativne republike Jugoslavije, maršal Jugoslavije, predsednik Zveze Komunistov Jugoslavije in vrhovni komandant oboroženih sil.

V Sisku se je izučil za ključavničarja. Med 1. svet. vojno je leta 1915 kot avstrijski vojak prišel v rusko ujetništvo. Med oktobrsko revolucijo in državljansko vojno je sodeloval v revolucionarnem gibanju v Omsku. Leta 1920 se je vrnil v Jugoslavijo in stopil v Komunistično partijo in živel kot delavec v raznih krajih na Hrvaškem. Leta 1928 je bil kot sekretar mestnega komiteja obsojen pred sodiščem za zaščito države na pet let ječe. Leta 1933 je imigriral v inozemstvo, postal član Centralnega komiteja KPJ in delal na konsolidaciji partije. Od leta 1935 je bil organizacijski sekretar KPJ. Zavzemal se je za novo ljudsko – frontovsko linijo partije in za vrnitev partijskega vodstva v domovino. Leta 1937 je v Parizu kot funkcionar Kominterne organiziral prehod prostovoljcev v Španijo. Od istega leta dalje je bil Generalni sekretar KPJ. Pred izbruhom vojne je utrjeval Komunistično partijo za boj s

fašizmom. Po kapitulaciji stare Jugoslavije je CK KPJ s Titom organiziral ljudski odpor proti okupatorju, Tito pa je od vsega začetka bil vrhovni komandant partizanskih odredov. Leta 1941 je vzpodbujal ustvarjanje organov ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju. Leta 1942 na AVNOJ-u izvoljen za vrhovnega predstavnika. Partizanska vojska novega tipa (brigade) je pod njegovim poveljstvom izbojevala leta 1942 in v prvi polovici leta 1943 odločilne zmage nad okupatorjem in vojsko domačih kvizlingov. Na 2. zasedanju AVNOJ-a je kljub nasprotovanju zaveznikov predlagal ustanovitev začasne vlade (NKOJ). AVNOJ mu je podelil naslov maršala Jugoslavije in predsedstvo NKOJ. Po letu 1945 je bil prvi in dosmrtni predsednik republike, vodil je socialistično izgradnjo Federativne ljudske republike Jugoslavije (SFRJ). Zaradi neenakopravnega ravnanja se je leta 1948 uprl Stalinovi politiki in se ob podpori vseh jugoslovanskih narodov odločil za samostojno jugoslovansko pot v socializem, za neposredno upravljanje delovnih ljudi z družbeno produkcijskimi sredstvi. V zunanji politiki je usmerjal Jugoslavijo neblokovsko, v aktivno koeksistenco in bil eden najvidnejših svetovnih protagonistov te politike.

Umrli je 4. maja 1980 v Ljubljani.

3.2. Biografija Adolfa Hitlerja

Rodil se je 20. aprila 1889 v mestecu Braunau am Inn na meji Avstroogrškega cesarstva. Bil je nemški nacistični politik. Hitler je do leta 1912 živel na Dunaju kot priložnostni delavec in risar, nato je šel v München. V 1. svet. vojni je bil vojak v nemški vojski. Po letu 1919 je začel graditi Nacionalsocialistično stranko (NSDAP). Njegov poskus v Münchnu, da bi zrušil bavarsko in državno vlado, se je ponesrečil. Zato je bil obsojen na pet let ječe, toda režim, ki se je nagibal v desno, ga je predčasno izpustil. V zaporu je napisal programsko knjigo "Mein Kampf". Do leta 1928 se je njegova stranka tako okrepila, da je dobila na državnih volitvah prve poslance. Hitler je obljubljal, da bo radikalno rešil gospodarsko krizo in pometel s komunizmom. Ob podpori velekapitala so mu leta 1933 poverili sestavo vlade. Hitler je kmalu udaril po nasprotnikih in tudi po zaveznikih, prepovedal pa je tudi vse stranke, razen NSDAP. Opozicije v lastnih vrstah se je znebil v t. i. Rohmovem puču leta 1934, ko je dal pobiti nekatere svoje najožje sodelavce. Leta 1934 se je polastil funkcij državnega predsednika in šefa vlade ter vrhovnega poveljnika vojske. Nacionalsocializem je tako ustvaril totalitarno državo z "vodjo" na čelu in odpravil demokratično pravno državo. Z

zamegljevanjem ciljev in močno lažno mirovno propagando mu je za dolgo časa uspelo premamiti široke množice v Nemčiji in zunaj nje, da niso uvidele bistva nacizma, njegove rasne nestrpnosti, destruktivnosti in agresivnosti. Poizkusi demokratičnih sil po Evropi brzdati fašizem niso uspeli. Ko so se evropske velesile soočile s Hitlerjevimi zunanjepolitičnimi zahtevami, so mu iz nemoči in političnih računov popuščale. Toda vse te koncesije ga niso zadovoljile, saj je začel 2. svet. vojno.

Leta 1945 je po mnogih porazih, ki so se stopnjevali, klonil in naredil samomor.

3.3. Primerjalna analiza osebnosti

To poglavje, v katerem bom poskušala utemeljiti na začetku zastavljene hipoteze, bo jedro moje diplomske naloge. Na način, kakršnega sem opisala na začetku, bom s pomočjo znanstvene psihologije (analitične psihobiografske študije ter ostalih znanstvenih razlag, bodisi s področja socialne bodisi politične psihologije), z metodo primerjalne analize, poskušala odgovoriti na prej postavljena vprašanja, ki se dotikajo tematike analize osebnosti vojaških vodij, na eni strani Tita, na drugi Hitlerja, v skladu z mojimi hipotezami.

V besedilu, ki sledi, bom skušala po vrsti dokazati in potrditi na začetku postavljene hipoteze, da osebnost gradijo tako notranji kot zunanji faktorji in ne zgolj eni. Naloga se mi zdi precej zahtevna, saj moram imeti venomer pred seboj le tisto, kar osebnost vodi v neko dejanje in ne tisto, kar je posledica tega. Če se vprašam ponovno, kateri in kakšni so faktorji, ki usmerjajo osebnost? Ali so resnično enakovredni glede na pomen?

Obenem želim dokazati splošno predpostavko o interakciji posameznika in okolja. V zadnjih desetletjih prevladuje v socialni in politični psihologiji interakcionizem, stališče, po katerem so osebnostne lastnosti voditelja odvisne od okolja (ljudi, družbenih razmer, kulture, zgodovine in priložnosti). Različna okolja terjajo različne osebnostne strukture voditeljev, kar je glavni razlog, da ne moremo govoriti o splošnih lastnostih, veljavnih za vse primere.

Prvo hipotezo, ki predpostavlja kot vzrok za Hitlerjevo ravnanje predvsem negativna stališča in predsodke, utemeljujem na podlagi teorije avtoritarne osebnosti T. W. Adorna. Osrednja

značilnost psihoanalitične teorije osebnosti, ki je bistvenega pomena za pristop Adorna in sodelavcev, je iracionalnost in jo utemeljujem takole:

Bistvo Hitlerjevih stališč, obsesivnih prepričanj in predsodkov sta bila strupen rasizem in izprijeni antisemitizem. Pomembno je, da Hitler izrecno zanika, da bi judovstvo določala vera; namesto tega je judovstvo dedno, to pomeni biološko določeno. Po Hitlerju je biti Jud pomenilo, da bo vsak posameznik brez izjeme vseboval vse tiste značilnosti, zaradi katerih je Jud nasprotnik in nespravljiv sovražnik Arijca: ker Jud nima domovine, se ni sposoben žrtvovati za višje, skupno dobro. "V Hitlerjevem mišljenju doseže uporaba analogij grozljive razsežnosti: Jude primerja s podganami, zajedalci, kugo, mikrobi, bacili " (Geary, 1995:23). Hitler je verjel, da je najpomembnejša vloga države (in njega kot njenega predstavnika) skrbeti za "rasno higieno" in preprečevati rasno mešanje, pri tem pa so dovoljena prav vsa sredstva. Postopoma je začela nacistična država utelešati te evgenične vrednote.

Hitlerjevo stališče glede vojne in njene strategije je bilo: "Prihodnja vojna bo popolnoma drugačna kot zadnja svetovna vojna. Pehotni napadi in množični boji niso več zanimivi. Ti dolgoletni frontalni spopadi v togih formacijah se ne bodo več ponovili. Za to jamčim jaz. To je bilo razvrednotenje vojne ... Mi se bomo spet vrnil k domiselnosti prostih operacij ... Mi ne bomo nikdar kapitulirali ... Lahko da bomo klonili. Vendar bomo za seboj potegnili ves svet. Vesoljni potop, požgana zemlja ... Nas ne bo ustavila nikakršna Maginotova linija. Naša strategija je sovražnika uničiti in doseči, da bo (od znotraj) uničil sam sebe." In dalje: "Strategija se ne spreminja. Še najmanj pa zaradi tehničnih iznajdb. Resno dvomim o vrednosti tehničnih iznajdb. Nobene tehnične novosti ni, ki bi lahko trajno revolucionirala zakonitosti vodenja vojne. Tehnika orožja res napreduje in bo prinesla še veliko novosti, preden bo dosegla absolutno rušilno mero. Toda vse to lahko zagotovi le minljivo premoč. Kdo pravi, da bom jaz začel vojno tako, kot so jo oni norci iz leta 1914? Mar naša prizadevanja ne gredo prav za tem, kako to preprečiti? Večinoma ljudje nimajo nobene domišljije. Tudi generali so sterilni. Iz vojne so napravili skrivnostno znanost. Iz nje so napravili nekakšno obredno zadevo. Vojna je nekaj naravnega. Vojna je vedno, vojna je vsepovsod. Tu ni nobenega začetka, nobene sklenitve miru. Vojna je življenje ... " (H. Rauschning, 1987:8).

Glede uporabe orožja kot sredstva za doseg ciljev in o podrobnostih prihodnje plinske in bakteriološke vojne sem v literaturi našla Hitlerjevo zanimivo stališče: "Narod, ki si vzame pravico, lahko uporabi vsako orožje, tudi bakterije. Ne priznavam nobenih zadržkov in imel bom orožje, kakršnega bom potreboval. Novi strupeni plini so grozljivi. Vendar ni nobene razlike med počasnim umiranjem v bodeči žici in smrtnimi mukami zaradi zastrupitve s plinom ali zaradi okužbe z bakterijami. V prihodnje si bodo stali nasproti celi narodi, nič več samo armada proti sovražni armadi. Mislim si že, da ima bakteriološko orožje prihodnost. Več pomeni kot sredstvo za mehčanje sovražnika pred vojno ali na vrhuncu vojne, ko bi se začela nasprotnikova odporna sila nagibati na slabše. Naše posebne vojne se bodo v glavnem odigrale že pred vojaškimi posegi. Mislim si, da bomo prav s tem uklonili kakšno sovražno Anglijo. Ali Ameriko" (H. Rauschnig, 1987:6). Bil je pristaš nezrele oblike socialnega darvinizma, ki trdi, da so spopadi in vojne med ljudstvi naravni del zgodovine; pacifizem je zavračal kot judovski izum! Program, ki je vseboval vojno proti Rusiji, je bil opravičljiv po njegovem iz več razlogov. Prvič, bil bi nov, nujen življenjski prostor za Nemce, drugič, taka vojna bi bila sveti križarski pohod zoper boljše civilizem in tretjič, to bi bila vojna superiornih "Arijcev" proti inferiornim Slovanom.

V smislu korenin Hitlerjevih antisemitskih obsesij so bili le redki resni zgodovinarji pripravljeni Hitlerja razglašati za norega. Seveda to še ne pomeni, da Hitler ni bil obseden z nekaterimi stvarmi, niti to ne pomeni, da ni bil nevrotik. Alan Bullock je zapisal: "Politične ideje in program, ki jih je Hitler pobral na Dunaju, so bile popolnoma neorganizirane. Bile so kliše skrajne pangermanske gostilniške politike" (Geary, 1995:26). Naj je še tako žalostno, volkisch in antisemitski predsodki so bili v Avstriji pred 1. svetovno vojno kar običajni, prav gotovo pa niso bili plod duševnih motenj blazneža. Delno je bil pangermanizem odziv Nemcev znotraj Avstroogrskega cesarstva na vse večjo nacionalno zavest drugih etničnih skupin (Poljakov, Madžarov ...), poleg tega pa je bila ostrina množičnega antisemitizma v vzhodni Evropi odziv na dejstvo, da so bili tam Judi bolj opazno prisotni kot v Nemčiji, kjer ni bilo veliko getov.

Negativna stališča in predsodki (predvsem do manjšin), ki so vzrok za Hitlerjevo uničevalno držo, izvirajo, po mojem mnenju, iz skupka vseh omenjenih pogojev, ki jih omenjajo avtorji (Adorno in sodelavci, Horkheimer, Mitscherlich, Nastran-Ule in drugi). So subjektivne in

objektivne narave za razraščanje zavisti in sovraštva kot temeljnega življenjskega občutja pri Hitlerju in so po mojem mnenju posledica:

- ◆ ekonomsko-političnih²⁵ in kulturno-normativnih razmer (nezadovoljstvo množice po porazu v 1. svet. vojni, množična brezposelnost, materialna beda, čas brez prave demokracije, slaba razvitost, pomanjkanje duhovne kulture, okoliščine "zaostale revolucije"),
- ◆ zgodnje socializacije (čas otroštva, Hitlerjev odnos do matere in očeta, vrstnikov, prijateljev, šole),
- ◆ kriznih ter frustracijskih situacij (razočaranje mladih nad prejšnjo generacijo, soočanje z zgodovinsko preteklostjo, Hitlerjevi neuspehi v šoli in kasneje v življenju),
- ◆ povezanosti z avtoritarnostjo in antidemokratsko orientacijo (pomen osebnostnih lastnosti: konvencionalizem, avtoritarna submisivnost, agresivnost, antiintraceptivnost, destruktivnost, cinizem ...) in
- ◆ osebnostnih značilnosti (submisivnost, labilnost, podredljivost) kot takih in jih posebej izpostavlja npr. T. W. Adorno.

Menim, da so ekonomsko-politični in kulturno-normativni pogoji nekaj objektivnega, so dejstva, ki so nastala neodvisno (so posledica preteklosti in na katera Hitler ni mogel vplivati), so pa temeljnega pomena za splošno razumevanje nastanka sovražnih predsodkov. Razumljivo je posledično nezadovoljstvo v družbi in nasprotovanje določilom Versajske pogodbe. Manj razumljivo je dejstvo, da je Hitler to jemal tako zelo osebno in se počutil morda "sokrivega", a gotovo odgovornega. Potrebno je povedati, da to ni tipično in je redki primer v zgodovini.

Vsekakor problem ni tako enostaven in se močno navezuje na družbeno strukturo. Ni vseeno, ali deluje voditelj v avtokratični ali demokratični ureditvi.

Menim, da je ta ugotovitev glavna vrzel med Titovo in Hitlerjevo osebnostjo ter bistvo mojega diplomskega dela. Pokazalo se je namreč, da so, glede na moje temeljno vprašanje, kaj voditelja vodi k določenemu ravnanju in celo destruktivnosti kot posledici negativnih

²⁵ Ponavadi sovraštvo do tujcev izbruhne na dan šele v kriznih razmerah. Nacionalistični pogromi so najpogostejši med ekonomskimi stiskami. Čeprav bi jih lahko razlagali tudi s spremembo stališč, pa nekatera opazovanja kažejo, da so mnogi ljudje imeli predsodke že prej v sebi in jih je kriza samo ozavestila (Pečjak, 1995:29).

stališč, predsodkov, odgovor ravno ideologija, politični sistem, družbena struktura moči in notranji odnosi in ne tudi ali zgolj posameznikova osebnost oziroma njene lastnosti. Avtoritarna osebnostna struktura (z vsemi karakteristikami in opredelitvami) je zasidrana le v nedemokratični družbi (množici), ki pravzaprav to omogoča, celo ustvarja in si želi. Zato potrebuje le vodjo (z nekaterimi bolj ali manj znanimi lastnostmi), ki ji neomajno zaupa. Obratno pa voditelj iz množice črpa energijo za svoje delovanje. Krog je tako sklenjen. Za delovanje mora biti sklenjen seveda tudi krog v demokratični obliki vladavine, le da so tu medsebojni odnosi, moč, sodelovanje, politična kultura in drugo povezani na popolnoma drug način.

Teorija avtoritarne osebnosti po Adornu, kot ena izmed razlag in analiz osebnosti posameznika, je primerna za analizo v moji nalogi zato, ker delno nakazuje določene osebnostne poteze, ki bi lahko bile avtoritarne oziroma antidemokratske in ki "delajo posameznika dojemljivega za antidemokratsko propagando in orientacijo". Vendar je pomanjkljiva v drugih vidikih, ki vplivajo na predsodkovno vedenje. Le-to jemljejo kot da so zunaj v družbenem svetu, zanje predstavlja edini pojasnjevalni koncept samo osebnost. Menim, da avtorji pozabljajo, da je ta struktura osebnosti odvisna tudi od ideološkega in političnega pogona družbe in ni le psihološka domena. Adornova teorija je enaka dualizmu (posameznik-družba), strogi ločenosti obeh sfer, kar po mnenju kritikov ni pravilno, s čimer se tudi sama strinjam.

Ugotavljam, da so lahko bila stališča tistih, ki stremijo po fašistični diktaturi (z njihovega zornega kota) racionalna, ker so sprejemali predsodek kot del celovite platforme. To je lahko nastalo le v antidemokratični orientaciji, ki jo v mojem primeru predstavlja Hitlerjeva Nemčija.

Od vseh naštetih vzrokov opažam v Hitlerjevem primeru destruktivnosti njegove osebnostne lastnosti, katere, menim, so pomembne za njegovo zavzemanje stališč (iz tega razloga je Adornova teorija primerna). Menim, da so se skozi analizo njegove osebnosti (življenjepisa) potrdile trditve Adorna s sodelavci glede osebnostnih lastnosti tipa avtoritarne osebnosti, ki so jo imenovali tudi antisemitska, etnocentrična, fašistična in antidemokratska. Ta se kaže kot nagnjenje (oziroma "potencialno podleganje" po T. W. Adornu) predvsem h konvencionalnosti, podredljivosti, napadalnosti, cinizmu, rigidnemu mišljenju ter odklanjanju

intracitivnosti in seksualnosti. Poleg tega daje biografija tistega njegovega življenjskega obdobja bralcu občutek, da se je čutil "poklicanega", nekakšnega odrešenika, da odpravi to "nečloveško" in "nepravično" stanje, ki je nastalo. S tem sta manipulirali nacionalsocialistična ideologija in politika, ki sta te občutke preusmerili v bes zoper Žide in druge narode pa tudi bolne in drugačne nasploh. Vse te osebnostne lastnosti so v Hitlerjevi biografiji opazne, še posebej njegova očitna odmaknjenost od realnega sveta v svet domišljije in iger, pretiran strah pred na primer okužbami. Vsem razlogom je skupno, da tisti, ki trpijo zaradi družbenega pritiska (pa naj bo to Hitlerjeva neprilagodljivost, izmikanje odgovornostim ...), so pogosto nagnjeni k prenosu tega pritiska na druge.

Menim, da zgolj karakteristike, ki opredeljujejo neko osebnost kot avtoritarno oziroma predvidevajo konkretno strukturo take osebnosti, po mojem niso dovolj. Strinjam se, da ima osebnost, za katero rečemo, da je avtoritarna, katero od naštetih lastnosti, morda več le-teh, vendar to ne drži absolutno. Problem meritev in razvrščanja posameznikov po teh lestvicah (A- antisemitizem, E- etnocentrizem, PEC- konservativizem in F- avtoritarnost) vidim tudi v tem, da so globinski intervjuji istih oseb pokazali rezultate, ki se niso ujemali s prej omenjenim uvrščanjem ljudi.

Bolj se zdi verjetno, da je koncept avtoritarne osebnosti tesno povezan z obliko vladavine, torej nedemokratične orientacije v družbi, kar je Hitlerjeva fašistična²⁶ Nemčija nedvomno bila. Titovi ideali in pogledi v socialistični državi v dobi nastopajočega fašizma so bili nasprotno osnovani na enakopravnosti, nevmešavanju, samostojnosti in odgovornosti vsake partije pred svojim ljudstvom in pred svojim delavskim razredom. Na drugem zasedanju AVNOJ-a je bila (po njegovi odločilni vlogi) dokončno oblikovana demokratična ljudska federativna skupnost.

²⁶ Fašizem je skupen izraz za skrajno nacionalistična, agresivna in totalitaristična gibanja, ideologije ali politične sisteme od konca 1. svet. vojne naprej. Finančni kapital s svojim strahom pred revolucionarnim vrenjem v Evropi (Italija, Madžarska, Nemčija, Jugoslavija itd.) in težnjami po državni oblasti, ki bi "pomirila" razredna nasprotja, ter razmeroma številni srednji sloji prebivalstva s podobnimi težnjami po "socialnem miru" so bili poglavitni vzroki, da je fašizem ponekod prišel na oblast. Kot ideologijo označujejo fašizem: skrajni nacionalizem, antikomunizem, rasizem, šovinizem, revanšizem in socialna demagogija. Kot politični sistem pa: odprava ustavne ureditve, princip "vodje", nasilna odstranitev demokratičnih sil, pospešeno pripravlanje na vojno, agresija, množično iztrebljanje nasprotnikov in podjarmljenih narodov (Leksikon CZ, 1988:269).

Na tem mestu dodajam mnenje, da se je v kontekstu avtoritarne osebnosti glavna predpostavka potrdila, saj na njeno oblikovanje, delovanje in odločitve sovplivajo tako osebnostne lastnosti kot okolje, v katerem se manifestirajo. Še posebej ideologija in politika.

Očitno je, da so Hitlerja preplavila negativna stališča, ki so ga usmerjala pri njegovem početju. Bila pa so tudi posledica razmer ter sredstvo za doseg njegovih notranjih silnic, motivov. Danes bi lahko rekli, da zgolj preteklo življenje v večnacionalni skupnosti, nato obdobje po prvi svetovni vojni, razočaranje zaradi poraza v vojni in težke družbene razmere ne bi smele zadostovati in upravičevati nastanka tako nečloveških in nehumanih stališč. Nenazadnje, ni bil njegov narod edini, ki je bil poražen in nemalo držav je stopilo v etapo velike krize svetovnega kapitalističnega sistema in doživelo podobno težko usodo. Na tem mestu lahko dodam še ugotovitev, da v zvezi s stališči, ki so se porajala Hitlerju, ne smemo pozabiti na neizpodbitne cilje, ki so tudi vzrok, notranje gibalno za delovanje osebnosti. Hitler je želel ustvariti "čisto" raso (govori o "rasni higieni"), ki naj bi iztrebila Jude ("in ostalo golazen") in ki bi vodila v raso Arijevcev (ki je po njegovem mnenju nosilec "kulture", pri tem pa ne pojasnjuje pojma kulture).

Kakor je Hitlerjeva nacistična stranka imela vsekakor jasna stališča v politiki do manjšin in spopadanja z nacionalnim vprašanjem, jih je imela prav tako Komunistična partija s Titom, a popolnoma nasprotna. Verjetno ni potrebno posebej poudarjati Hitlerjevih uničevalskih potez in iztrebljanja manjšin, razpihovanja sovraštva in razkazovanja vsesplošne lastne moči in oblasti v državi. Nasprotno je Narodnoosvobodilno gibanje s Titom že takoj na začetku v praksi pokazalo, kako reševati nacionalno vprašanje. Titovo stališče je bilo, da ljudskim slojem Jugoslavije odpre perspektivo, da bodo z osvobodilnim bojem izpolnili svoje stoletne (socialne in) nacionalne težnje. Takšna zavest je lahko prodrla med množicami samo pod pogojem, da bo oborožene akcije partizanskih odredov od vsega začetka spremljala tudi ustrezna demokratična dejavnost množic, ki bo to zagotavljala. Zato so vzporedno z uspehi akcij nastajali organi oblasti oboroženega ljudstva – narodnoosvobodilni odbori. Hkrati je narodnoosvobodilno gibanje zaradi aktivnosti nacionalnih partijskih vodstev, ko so pripravljala in začela vstajo, zaradi oblikovanja nacionalnih vojaški in političnih vodstev vstaje pokazalo pot reševanja nacionalnega vprašanja ter urejanja mednacionalnih odnosov na temeljih bratstva in enakopravnosti. Z doslednim razvijanjem Titove politike in strategije

narodnoosvobodilnega boja se je odstranila tudi nevarnost državljanske vojne. Titova stališča so bila poudarjanje sodelovanja, enotnosti, enakopravnosti, solidarnosti, demokratičnosti ter popuščanje v poti za krepitev miru.

Menim, da sem na grobo povzela bistvo, s katerim lahko povežem naslednjo misel, da se je Tito povsem drugače od Hitlerja soočil s težavami, ki so grozile jugoslovanskemu narodu. Nevarnost je videl kot izziv za spremembo na boljše, priložnost za svetlejšo prihodnost in osvoboditev izpod jarma okupatorja in sil stare ureditve. V sklopu Partije in "vstaje" oboroženega ljudstva je izoblikoval poglede, ki so dolgoročno prinesli zgodovinski uspeh.

V skladu s svojo glavno hipotezo dodajam ugotovitev, da so stališča (kot gibalo notranjih vidikov analize osebnosti, ki vplivajo na ravnanje posameznika) prepletena z ostalimi gibali znotraj osebe in tesno povezana z okoljem, kjer se pojavijo. Stališča variirajo tudi na obliko vladavine (spet čas in prostor), pri čemer sem mnenja, da v obdobju vladavine demokracije ne more priti do takšne oblike manifestacije agresije, destrukcije in nenazadnje propada, kot pri Hitlerju. Tu mislim predvsem na dejstvo, da so stališča "zaživela" v času in prostoru, Hitler jih je lahko zato izrabil in uresničil, saj so takratne razmere to dovoljevale.

Glavna hipoteza interakcije osebe in situacije se je gotovo potrdila in bi dodala končno ugotovitev, ki se nanaša na sfero osebnostnih lastnosti in se mi zdi posebej pomembna. Verjetno igrajo najpomembnejšo vlogo ekonomsko-politična, kulturno-normativna in ostala dejstva, kar jih je še, a je tudi od vsakega posameznika in njegove osebnostne strukture bistveno, kako jih bo razumel, doživel, celo/ali ponotranjil. V Hitlerjevem primeru osebnosti se zdi, da igrajo pomembno vlogo notranje zasnove, njegov intelekt, značaj, temperament, dispozicije, sodbe, stališča in čustva (zunanje vplive je celo izrabil kot izgovor). Delno tudi pri Titu, vendar drugače, bolj pozitivno naravnano, manj patološko, brez nepotrebne poudarjanja lastnega ega. Menim, da je okolje (politični režim, ideologija, tudi množica kot taka) tisto, ki bistveno pogojuje nastanek in genezo stališč/predsodkov, ki se bodo izoblikovala, saj omogoča nastanek razmer, ki nato vodijo v razvoj takih stališč. Na posameznikovo ravnanje vplivajo situacije iz okolja, vendar je res tudi od vsake "osebnostne strukture" odvisno, kako se bo odzvala. Zaključujem, da so vsi notranji vidiki (nagoni, potrebe, motivi, osebnostne lastnosti, poteze, mišljenja, sodbe, stališča) osebnosti,

"subjektivno", tisto, čemur pravimo osebnost. Je pa res, da se razvija in spreminja pod različnimi dejavniki vplivanja, a ohranja neko individualno istovetnost (identiteto) in trajnost. Individualnost, enkratnost in neponovljivost osebnosti je osnovno določilo osebnostne eksistence vsakogar.

Drugo pomožno hipotezo, ki predpostavlja tesno povezavo/*interakcijo vodje z množicami* (torej določeno zavedanje s strani posameznika, Hitlerja in/ali Tita, pomena okolja) ter določene *osebnostne lastnosti voditelja*, utemeljujem na naslednji način: interakcijo voditelja z množicami utemeljujem s pomočjo freudovske teorije in strukture fašistične propagande, osebnostne lastnosti pa z razlagami predvsem M. Rokeacha ter tudi Adorna, Frenkel-Brunswicka in Fromma.

Hitlerjevi govori niso imeli intelektualne ali moralne podlage, bili pa so izjemno učinkoviti. Govori so bili pazljivo načrtovani; svojo gestikulacijo je celo vadil pred ogledalom. Razen tega so bili na začetku navadno umirjeni in počasni. Navidezna histerija ob koncu je bila torej načrtovana in namerna. To so bili govori demagoga, ne izobraženega posameznika, vsekakor pa so bili odraz vrhunske stopnje njegove sposobnosti za konverzacijo in posledično, manipulacijo. Prav tako govori dokazujejo, da je bil nadarjen; čeprav pomanjkljivo izobražen, brez trdnih temeljev na kakšnem področju, je bil s pomočjo odličnega spomina sposoben povezovanja informacij v koherentno celoto.

V Mein Kampfu je skušal v pisani besedi obnoviti govorjeno besedo, politično demagogijo delno zato, ker takrat ni mogel javno nastopati in delno tudi zaradi njegove vere v značaj učinkovite propagande. Nezanemarljiv del omenjene knjige je posvečen Hitlerjevim pogledom na značaj propagande. Menil je, da je bil eden izmed razlogov britanskega uspeha v 1. svet. vojni tudi v tem, da je bila njena propaganda boljša od propagande cesarskih nemških oblasti zaradi preprostosti, neposrednosti in pripravljenosti na uporabo očitnih laži.

Poleg tega je nanj vplivala ideja o dojemljivosti množic, ki so jo navajali teoretiki, kot sta bila MacDougall in LeBon: "One (mase) želijo zmago močnejšega in uničenje ali brezpogojno predajo slabotnejšega".

Tako v svoji knjigi kot v govorih je Hitler izražal težnjo po moči nad slabotnejšimi ljudmi. Njegova nadrejena drža je dajala občutek, da deluje v imenu višje sile ali biološkega zakona. Hitler se je zavedal, da se množice manj odzivajo na zapisano kot na izrečeno besedo, še posebej, kadar so ljudje v velikem številu zbrani na javnem mestu. Najkrajša pot do srca množice leži v neprestanem ponavljanju najbolj vihravih in preprostih idej. Če že misliš lagati, potem povej veliko laž, ne da bi ob tem trenil z očesom. Po Hitlerjevem mnenju naj bi to delovalo, zato ker je množica "feminilna" - težko bi trdili, da ni bil seksist - nanjo pa ne vplivaš prek možganov, ampak prek čustev.

"Naj je izraz "rabble rouser" zaradi svojega implicitnega zaničevanja množic še tako sporen, pravilen je, kolikor izraža ozračje iracionalne, afektivne agresivnosti, ki jo (tudi namišljeni) Hitlerji (would-be Hitlers) zavestno podpihujejo" (po Theodor W. Adorno, 1981:145). Če je nesramno ljudi imenovati "rabble" - drhal - pa je na drugi strani agitatorjev namen ravno, da te ljudi spremeni v drhal, in sicer v množice, ki so pripravljene na nasilna dejanja brez razumnega političnega smotra. "Splošni namen teh agitatorjev je, da metodično podpihujejo tisto, čemur že od slovite knjige G. Le Bona pravimo 'psihologija množic' " (Theodor W. Adorno, 1981:146). Hitler je, po njegovih besedah, množico sfanatiziral, da bi jo lahko napravil za orodje svoje politike in jo prebudil.

Druga poglavitna poteza je, da ravnajo agitatorji docela sistematično, po utrjeni shemi natančno določenih prijemov in tehnik. Pravzaprav sta ponavljanje in idejno siromaštvo nujni sestavini celotne tehnike, ki je očitna v Hitlerjevih nastopih, nasprotno pa je Titov odprti duh omogočal pozitivno videnje prihodnosti, ki jo je izražal v svojih političnih govorih.

Kako to, da Nemci in svet niso spregledali velikega destruktorja pod masko graditelja? Verjetno obstaja več razlogov. Hitlerjeva destruktivnost se lahko prepozna v glavnih manifestacijah, kot sem jih opisala, niso pa je prepoznali milijoni Nemcev, niti državniki in politiki po svetu. Nasprotno, prvič, predstavljal je velikega patriota, ki ga motivira ljubezen do svoje domovine, rešitelja, ki želi Nemčijo osvoboditi Versajskega sporazuma in ekonomske katastrofe ter velikega graditelja, ki bi zgradil novo, napredno Nemčijo. Drugič, bistvo njegove karakterne strukture je bila funkcija potiskanja zavesti o lastni destruktivnosti, zanj je bilo vsako njegovo uničenje opravičljivo iz razloga, da je nujno za obstoj, razvoj nemške družbe in je na tak način zakrivalo resnične motive. Tretjič, še učinkovitejša oblika

potiskanja je ustvarjanje reakcije, ki jo Fromm razlaga na sledeč način: Hitler se je močno izogibal obiskovanju front in gledanju ranjenih ali mrtvih vojakov in ni, na primer, želel prisostvovati umoru. Razlog ni v pomanjkanju fizičnega poguma (le-to se je izredno manifestiralo v 1. svet. vojni), ampak je ta fobična reakcija gledanja trupel obrambna reakcija pred zavedanjem lastne destruktivnosti, pomeni torej negacijo destruktivnosti. Pred smrtjo, ko je občutil približevanje svojega končnega poraza, Hitler ni bil več sposoben skrivati destruktivnosti. Četrtrič, Hitler je prefinjeno lagal in igral. Objavil je svojo željo po miru in po vsakem novem uspehu vztrajal, da je to zadnja zahteva, ki jo postavlja. Hitler je bil izreden igralec; lahko se je vživel v vlogo ljubeznivega, prijateljskega človeka, človeka, ki dvori lepim ženskam in ima rad otroke. To je bila njegova maska in užival je v tej vlogi.

Hitler se je izogibal tradicionalni vlogi ljubečega očeta in jo nadomestil z negativno vlogo grozeče avtoritete. "Eno izmed temeljnih načel fašistične institucije vodstva (Fuhrertum) je, da primarno energijo libida zadržuje na nezavedni ravni, da bi njeno manifestacijo bilo mogoče speljati tako, kakor ustreza političnim smotrom" (po T. W. Adorno, v Psihoanaliza in kultura, 1981:152).

Libidinalna struktura fašizma in celotna tehnika fašističnih demagogov sta avtoritarni. Vodja množice je bojazen zbujujoči praoče, množica še zmeraj hoče, da bi ji gospodovala neomejena oblast, v kar največji meri hlepi po avtoriteti in je, po Le Bonu, žejna tega, da bi se podvrgla.

"Voditelji določajo enovit cilj in usmerjajo vedenje, da poteka 'po pravem tiru'. Obsedeni so z idejo, ki jo posredujejo ljudem. So celo 'na robu norosti'. Imajo hipnotično moč in karizmo, visoka inteligentnost pa jim ni potrebna" (po Le Bon, v Psihologija množice, 1994:161). Nasilnost je v Hitlerjevem primeru celo povečala njegovo priljubljenost, tako da je množica z njim celo sodelovala. Le Bon navaja, da so njegove zločine celo opravičevali, češ da so bili potrebni ali da zanje ni vedel.

Ali ni domneva, da lahko en sam človek razvije tako nenavadno učinkovitost, da oblikuje iz indferentnih posameznikov ljudstvo, mu vtisne dokončni značaj in skuje za tisočletja njegovo usodo, korak nazaj k mišljenjskemu vzorcu, k časom, ko se je zgodovino pisje izčrpavalo v poročanju o dejanjih in usodah posameznikov, vladarjev in osvajalcev? Odgovor je verjetno pritrdilen, vendar je ob upoštevanju vseh dejstev, časa in prostora, mogoče

ugotoviti, da so razmere to dopuščale, pravzaprav je ob branju zgodovine tistega obdobja, razumevanje takratne situacije razočaranega in ponižanega naroda, ki si želi maščevanja, ravno tako poznavanje teorij množic, to lažje razumeti. Določene nianse ali oblike "podjarmljanja" in zavajanja še danes niso odpravljena v vseh delih sveta.

Kot končno ugotovitev in primerjavo med osebnostnimi lastnostmi obeh voditeljev lahko samo poudarim izredno retoriko in sposobnost vplivanja na množice. Oba sta se zavedala pomena le-te, ki jo ima za realizacijo njihovih ciljev. Rekla bi, da sta bila oba skoraj nadpovprečno inteligentna, Hitler naj bi bil po mnenju mnogih celo bolj. V Hitlerjevi biografiji sem pogosto dobila občutek, da je živel v svojem svetu, kar menda ni dobro. Se strinjam, politični vodja naj bo karseda realen človek. Gotovo sta bila oba izjemno ambiciozna, Hitler celo tako, da je za ceno cilja uporabil vsa sredstva. Najbolj v oči stopajoča razlika je, po mojem mnenju, na eni strani Hitlerjev zaprti duh, z močnim občutkom negotovosti in ogroženosti ter tudi njegove čustvene labilnosti. Na drugi strani je bil Tito v tem pogledu ekstravertirana oseba odprtega duha, svetovljan in stabilen človek. Ena od lastnosti, ki jo izražajo mnogi voditelji, tudi Hitler in Tito, je skrajni narcizem²⁷.

Obe strukturi voditeljev pa sta predvsem posledici različnih okolij, družbenih ureditev. Razlika je v tem, da se je Tito čutil kot del ljudstva, potemtakem kooperativen in prilagodljiv, Hitler pa je na množico gledal zaničevalno, kot na "drhal" in povsem dominanten voditelj. Prav tako ni vseeno, kako je voditelj prišel na oblast: ali je izvoljen na svobodnih volitvah ali s pomočjo volilnih prevar, z revolucijo ali državnim udarom. Vsaka od teh poti zahteva drugačen psihološki profil vodje. Od družbenih razmer je najpomembnejša družbena kriza. Vodenje v kriznih razmerah zahteva drugačno osebnost kot v miru. N. Dixon (1981) je pri analizi zgodovinskih odločitev voditeljev ugotovil, da so zaradi stanja stresa storili usodne napake. To velja tudi za Hitlerja v zadnjih mesecih druge svetovne vojne, za Tita pa ne. Odvisnost vodje od kulture in zgodovine je dvostranska: na eni strani mu oblikujeta osebnost,

²⁷ Po Corsinijeve psihološki enciklopediji je narcisoid "osebnost z grandioznim občutkom samopomembnosti". Navzven ga izraža z ekshibicionizmom (npr. gizdalinske obleke Tita) in z neustavljivo željo po slavi in čaščenju. Po klasični psihoanalitični teoriji je posledica pomanjkanja ali izgube starševske ljubezni v zgodnjih letih življenja ali kot posledica neuspeha pri oblikovanju enotnega sebe. Narcistično osebnost preganjajo podobe iz

na drugi pa vplivata na nacionalni karakter ljudstva, ki ga sprejme za voditelja. Po mnenju E. Eriksona (1950) se je Hitler povzpel na oblast zato, ker sta njegova osebnost in nemški nacionalni karakter "posebna kombinacija idealističnega uporništvu in poslušnega podrejanja" (Pečjak, 1995:62).

To so pomembne opazke, s poudarkom vpliva okolnosti na osebnost. Splošna hipoteza se je potrdila.

Tretjo hipotezo, ki kot vzrok za njegovo delovanje namiguje na njegovo nekrofilno ravnanje in destruktivno držo, utemeljujem s pomočjo maligne agresije Frommove teorije osebnosti. Razlaga izhaja predvsem iz Hitlerjeve osebnosti, ki je izredno podrobno analizirana. Ob njenem koncu bom na tej podlagi poskušala ugotoviti, ali bi bila primerna tudi za analizo Titove osebnosti.

V mojem primeru, torej Hitlerju, po mnenju Fromma, ki je natančno preučil Hitlerjevo mladost, ne moremo pričakovati, da bomo v njegovem otroštvu našli popolno razvit nekrofilni karakter, lahko pa pričakujemo določene nekrofilne korenine, ki vodijo v prihodnosti do razvoja takega karakterja.

Najpomembnejši vpliv na otroka ima značaj njegovih staršev, vendar naletimo v tem primeru, če mislimo, da je slab otrokov razvoj proporcionalen "napačnosti" staršev, na presenečenje: tako njegova mati Klara kot oče Alojz sta bila stabilna, dobronamerna in nedestruktivna človeka. Mati naj bi bila skromna in odgovorna ženska, ki je skrbelo za gospodinjstvo in ki se ni nikoli pritoževala. Kot je bilo takrat tipično za nemško - avstrijsko družino srednjega družbenega sloja, se je od nje pričakovalo, da rojeva otroke, skrbi za dom in družino ter da se podredi avtoritarnemu možu. Največ sta ji pomenila urejen dom in družinsko zadovoljstvo. Njeno življenje je bilo osredotočeno na njeno ljubezen in predanost otrokom. Očitno so ji le preveliko popustljivost do otrok, s čimer naj bi v svojem sinu vzbudila občutek edinstvenosti. A obdobje pretirane popustljivosti je trajalo le do takrat, ko je sin odšel v šolo, čeprav Adolfa ni zanemarila, kljub rojstvu novega otroka. Ta slika ljubeče matere postavlja resna vprašanja

zgodnjih let življenja, npr. Tito je v svojih spominih rad poudarjal slabe obleke, ki jih nosil kot otrok (Pečjak,

v odnosu na hipotezo o Hitlerjevem kvaziavtističnem otroštvu in maligni incestuoznosti. Kako lahko razložimo Hitlerjev zgodnji razvoj pod takimi okoliščinami? Lahko pomislimo na možnost, da je bil Hitler po konstituciji tako hladen in da je njegova gotova avtistična orientacija obstajala kljub silni ljubezni matere. Morda je materino preveliko naklonjenost do sina že takrat sramežljiv otrok doživel kot močno vmešavanje, na katerega je reagiral še z drastičnejšim odmikanjem.

Hitlerjev oče je bil manj simpatičen mož. S trdim delom in disciplino se je povzpел do višjega položaja v carinski službi, kar mu je, jasno, dajalo status spoštovanega pripadnika srednjega razreda ter omogočalo finančno udobno eksistenco. Bil je sebičen človek, ki se ni zanimal za svojo ženo, v čemer pa se od drugih pripadnikov svojega sloja ni preveč razlikoval. Ni bil tiran, temveč avtoritaren človek, ki je verjel v dolžnost in odgovornost ter bil prepričan, da mora določati življenje sina, dokler ta ne odraste. Poskušal ga je naučiti, kaj je zanj prav. V jeseni svojega življenja je uresničil svoje življenjske sanje - kupil je farmo za čebele in v tem silno užival. Mnogo je podatkov, ki kažejo, da v odnosu do drugih ni bil aroganten in fanatičen, pravzaprav naj bi bil tolerant. Njegova politična drža ustreza temu opisu: bil je antiklerikalec in liberalec, z mnogo zanimanja za politiko.

Verjetno je materina ljubezen in predanost zgradila Hitlerjevo narcisoidnost in pasivnost. On je pravzaprav dominiral njej in dobival bi napade gneva, če bi se počutil frustriranega. Ob očetovi odsotnosti (zaradi narave dela) je vpliv moške avtoritete izostal.

Kot šestleten deček je odšel v šolo, kjer je nenadoma njegovo življenje postalo omejeno zaradi novih aktivnosti, ki so zahtevale odgovornost in disciplino. Prvič je bil trdno in sistematsko prisiljen, da se prilagodi. To je obdobje, kjer sta oba vidika Ojdipovega kompleksa (po frejdovski teoriji), popolnoma razvita: seksualna naklonjenost materi in sovraštvo do očeta.

Morda na tej točki frejdovska razlaga ni popolnoma pravilna in se boljša rešitev nahaja v hipotezi o maligni incestuoznosti, ki bi privedla do ugotovitve, da Hitlerjeva usmerjenost k

materi ni bila tako topla in afektivna, da ona zanj ni predstavljala resnične osebe, temveč impersonalne sile zemlje, usode - in smrti. Morda je bil simbiotsko vezan na lik matere in njene simbolike, katerih skrajni cilj je enotnost z materjo v smrti. To potrjuje, zakaj se ob rojstvu mlajšega družinskega člana ni odtrgal od nje. Bistveno je, da lahko razumemo, da se izvor njegovega kasnejšega nekrofilnega razvoja lahko išče (in najde) v maligni incestuoznosti, ki karakterizira njegov zgodnji odnos do matere. Ta hipoteza tudi objasnjuje, zakaj se Hitler nikoli ni zaljubljal v like matere, saj je bila njegova vez z resnično materjo kot osebo izražena kot vez s krvjo, zemljo, raso in, na koncu, s kaosom in smrtjo. Nemčija je postala osrednji simbol za mater. Njegova usmerjenost na mater - Nemčijo je postala osnova njegovega sovraštva proti strupu (sifilisu in Judom), od katerega jo je moral rešiti, a v globlji fazi, njegove globoko potisnjene želje, da uniči mater - Nemčijo. Izgleda, da slednje potrjuje hipotezo o njegovi maligni incestuoznosti. Verjetno je, da mati Hitlerju nikoli ni pomenila kot oseba, ampak mu je predstavljala simbol boginje, ki varuje, toda tudi boginje smrti in kaosa. Obenem je bila predmet njegove sadistične oblasti, ker je v njem izzivala globoki bes v trenutku, ko ne bi bila uslužna.

V obdobju od šestega do enajstega leta (1895-1900) je, kljub selitvi v drug kraj, bil uspešen v šoli. Otroške igre Indijancev in kavbojcev, ki so izgledale nedolžne in neškodljive v tej dobi, so se pri njem kasneje pokazale kot resen problem. Še vedno je bil sposoben, da do neke mere manipulira s svojo materjo in je v primeru, da so mu ugovarjali, že pokazal svojo eksplozivno naravo. Prvič je občutil 'pomanjkanje svobode', kar je privedlo do neodgovornosti in neposlušnosti. Konfrontacije z očetom so bile vse pogostejše, Adolf naj bi se očeta tudi bal.

V obdobju od enajstega do sedemnajstega leta (1900-1906) je Hitler začel obiskovati gimnazijo; leta, ki so sledila do očetove smrti, so prinesla velik obrat na slabše in okrepile pogoje za njegov maligni razvoj. Izkušnje, ki so Hitlerja odločilno zaznamovale so bile: neuspeh v srednji šoli, spopad z očetom, ki je vztrajal, da Adolf postane državni uslužbenec in Adolfovo vse večje izgubljanje v svetu domišljije v svojih igrah. Sam v Mein Kampfu navaja, da želi edino postati umetnik, kar analitiki razlagajo kot nesposobnost za kakršnokoli disciplinirano delo in napor. Pustil je šolo. Zanimala sta ga zgodovina in arhitektura, njegova strast pa so bile vojne igre, v katerih je sam bil vodja in organizator. Te igre so imele več funkcij. Dajale so mu zadovoljstvo, da je vodja in potrjevale so njegovo prepričanje, da lahko

s svojo močjo prepriča druge, da mu sledijo. Povečale so njegovo narcisoidnost in postavile središče njegovega življenja v domišljiji. Druga manifestacija usmerjenosti domišljiji je bil njegov pretirani interes za romane Karla Maya in vojne igre, ki so sugerirali značaj kot beg od stvarnosti, manifestacijo narcisoidne drže na eno temo: Hitler, vodja, borec in zmagovalec.

Če se poveže Hitlerjevo obnašanje v mladostnih letih s podatki iz njegovega kasnejšega življenja, se pojavlja model zelo narcisoidne, vase zaprte osebe, ki ji je domišljija stvarnejša od realnosti. Ob pogledu na šestnajstletnega Hitlerja, že tako predanega življenju domišljije, sem si postavila vprašanje: kako je lahko ta introvertirani sanjač postal gospodar takratne Evrope?

Neuspeh v gimnaziji je bil njegov prvi poraz in ponižanje, kar je povečalo njegov prezir in ogorčenost do vseh; ta ogorčenost bi lahko predstavljala začetek nekrofilije, če že ne mnogo prej v maligni incestuoznosti. Hitler ni bil zgolj odpadnik, saj je bil takrat to izredno redek primer, ampak je pri njem to pomenilo nezainteresiranost za vse. Nikoli ni nikamor vložil nič truda, tudi kasneje, ko je študiral arhitekturo, ne. Njega je napolnjevala le goreča ambicija po moči, obdarjena z vitalno energijo, bil je napet in nesposoben za mirno uživanje življenja.

Po očetovi smrti in selitvi na Dunaj, kjer naj bi študiral slikarstvo, je končno postal samostojen. Spoprijateljil se je z A. Kubizkom; družila ju je navdušenost do Wagnerjeve glasbe. Na njem je Hitler vabil svoj vpliv na ljudi in stalno potrjeval svojo narcisoidnost, le-to pa mu je predstavljalo zamenjavo za vlogo vodje v vojnih igrah. Njegova osebnost in način življenja sta mu onemogočila, da svoje napake in neuspeh na sprejemnem izpitu v Mannerheimu sprejme kot znak potrebe po spremembi, ampak je za to krivil profesorje, družbo in celi svet. Njegov beg je bil podprt s prezirom do dela, ki se mu je zdelo ponižujoče. Njegova narcisoidnost ga je gnala, da se je še bolj zaprl vase (prekinil je edino močno zvezo, ki jo je imel: vez s Kubizkom). Odhod v dom za brezdomce je bil priznanje njegovega popolnega poraza, poraza osebnosti Hitlerja, buržuja, ki je gojil prezir do nižjih slojev.

To je bil čas, ko je Avstrija doživljala politična in ideološka združevanja, osredotočena na nemški nacionalizem, rasizem in antisemitizem. Hitler je pohlepno bral njihove plakate in zbiral ideje, iz katerih je kasneje zgradil svojo vrsto rasizma, antisemitizma in "socializma". Tu je osnoval temelje za svojo prihodnjo resnično profesijo - političnega vodje.

Začel se je preživljati s slikanjem razglednic in akvarelov. Začutil je potrebo, da notranjo samoto nadomešča z umetnim kontaktom z drugimi in s potrebo po publiki, ki bi jo impresioniral. Našel jo je v marginalnih tipih, samotarjih, katerim se je Hitler zdel superioren v inteligenci in vitalnosti in jim je med slikanjem pripravljaval politične govore v stilu, po katerem je bil kasneje tako znan. To je bilo vadbišče za kariero političnega demagoga in to mu je dajalo moč.

Njegov ponovni poskus, da bo sprejet na Akademijo likovne umetnosti v Munchenu in postal veliki slikar, je ponovno propadel.

Hitler je bil poslušen vojak, odlikovan za hrabrost in spoštovan od starešin. Vsekakor se tu ni počutil izobčenega; bil je heroj, ki se bori za Nemčijo, za njen obstoj, slavo in za vrednosti nacionalizma. Poteševal je težnje po uničenju in zmagah - toda zdaj je bila vojna (prva svetovna vojna) realnost. Tokrat je bil kot osebnost povsem drugačen, odgovoren in discipliniran. Toda vojna se je končala s tem, kar imenujemo njegov ponovni velik neuspeh: poraz nemške vojske in revolucija. Morda bi še sprejel poraz, nikakor ne revolucije, ker so revolucionarji napadali vse, kar je bilo sveto Hitlerjevemu reakcionarnemu nacionalizmu, in zmagali. Zmaga revolucionarjev je dala Hitlerjevi destruktivnosti končno in neizkoreninjeno obliko, saj je bila napad na njega, njegove vrednote, upe, njegovo megalomanijo, v kateri sta on in Nemčija bila eno. Ponižanje je bilo toliko večje ob dejstvu, da so bili mnogi revolucionarni vodje Judi in zmanjšalo bi se lahko le z uničenjem vseh, ki so se zdeli odgovorni. Sovraštvo je bilo uperjeno tudi proti zavezniškim silam, ki so Nemčijo prisilile sprejeti 'ponižujoči' Versajski mir.

Proporcionalno z neuspehi je raslo njegovo uživanje v sanjskem svetu, prezir in nekrofilija (izvor že v maligni incestuoznosti). Toda osebne poraze je transformiral v nacionalni poraz in ponižanje: ni on tisti, ki ni uspel, ampak Nemčija. Takrat je bil njegov cilj postati velik demagog, ne velik umetnik. Našel je področje, za katerega je bil resnično nadarjen in imel zato tudi resnične možnosti za uspeh. Manifestacija njegove nekrofilije je prepoznana šele od 1918. leta; od tega leta dalje je na voljo več literature.

Literatura o Titu navaja o njegovi osebnosti popolnoma drugačna dejstva.

Njegovo zgodnje otroštvo so zaznamovali predvsem trdo delo, odpovedovanje in življenje revežev, nižjega družbenega sloja. Njegov odnos do skrbne matere in strogega očeta v veliki družini, ki je veliko časa preživela skupaj, je bil nadvse spoštljiv. Poštenost je bila tista vrednota, po njegovih besedah, ki mu jo je priučila njegova mati.

Kot osemleten je šel v šolo. Literatura za to obdobje navaja Titov razviti čut za lepo vedenje, praktična dela in zdrav humor, kar priča o duhovni svežini in vitalnosti vaškega dečka, kjer je le naravni talent lahko pomagal do pogleda na svet. Bil je bister, marljiv, nagajiv, živ in duhovit, hkrati pa tudi zelo trmoglav, kar je izviralo iz njegove narave in tistega človeškega ponosa, ki ima korenine v spoštovanju človeka. Na vse njemu storjene krivice je odgovoril s ponosom fanta, ki krivice ne more trpeti.

Zanimalo ga je mnogo stvari, predvsem zgodovina in njeni dogodki, zemljepis in hrvaščina, bil je izreden športnik in velik ljubitelj narave, živali in vsega lepega.

Delu in odgovornosti se ni nikoli izmikal, nasprotno; vseskozi je bil iznajdljiv, odprt za nove priložnosti in zelo aktiven. Sprva v iskanju kakršnekoli zaposlitve (opravljal je različna dela, zgolj zaradi preživetja ter tudi zaradi širjenja obzorja), kasneje v družbeno-politični sferi, ki jo je uradno začel z osemnajstimi leti.

Zanj je bila najboljša šola samo življenje, skozi katerega se je (kot eden najuspešnejših v zgodovini) prebijal z odprtimi očmi in to temeljito dojemal. Sklepal je vedno nova prijateljstva, predvsem takšna, ki sta jih vezala občutek pripadnosti razredu zatiranih in sorodnih političnih prepričanj. Zavedal se je moči delavskega razreda in solidarnosti, ki ga veže.

Leta 1913 je moral v avstro-ogrsko vojsko, kjer mu služenje iz več razlogov ni bilo všeč. To je bila po njegovem mnenju predvsem zatiralska vojska, ki ni le držala v sužnosti njegovega naroda, temveč je bila sredstvo za zasužnjenje drugih narodov. Bil je mnenja, da je bila to slaba vojska, v kateri so kraljevali dril, stara pravila, ko vojak sploh ni smel pokazati kakršnekoli pobude. Sam si je zadal nalogo, da se bo dobro naučil vojaških veščin. Kot socialist je vojno sovražil: "Bil sem antimilitarist. Vendar sem, kakor večina vojakov –

Jugoslovanov, v tej vojni videl možnost, da se končno osvobodimo jarma Budimpešte in Dunaja".

Kot strateg oborožene revolucije je Tito Marxovo idejo o "oboroženem ljudstvu" uresničeval s svojo zamisljivo o vseljudski obrambi in samozaščiti, s tem edinstvenim načinom pripravljenosti celotne družbe, da brani pridobitve socialistične revolucije. Njegove besede: "Ravnajmo, kakor da bo sto let mir, toda pripravljajmo se, kakor da bo že jutri vojna".

Če povzamem: Hitlerjeva karakterološka osnova, ki je pogojevala rast manifestnih nekrofilnih lastnosti (maligne incestuoznosti, narcisoidnosti, pomanjkanje interesa, samouživanje, hladnost, pomanjkanje realnosti), je takorekoč edinstvena za njegov primer. Naštete in opisane lastnosti pri Hitlerju in primerjava s Titom ne nakazujejo tovrstne, nekrofilne, podobnosti med osebnostima.

Po mojem mnenju, po analizi Titove biografije, predvsem iz časa otroštva, in njegove osebnosti ni zaznati nekrofilnih korenin. Nikjer ni zaznati Titove patološke po(na)vezanosti s starši ali nerealnih predstav v zvezi z njimi. Občutek imam, da kaj takega v tistem vaškem okolju to preprosto ne bi bilo mogoče. Tito nikakor ni bil narcisoiden, ravno nasprotno; zavedal se je, da bo le s trdim delom in vztrajnostjo uspel. Tito je bil (v nasprotju s Hitlerjem) ekstravertiran človek z mnogo zanimanji, s posluhom za sočloveka, vedno obdan s prijatelji. Njegov svet je temeljil na realnosti in na trdnih dejstvih, nikakor ni bil sanjač. Svoj uspeh je pogojeval le z uspehom tistih, ki so ga obdajali, nikakor ga ni zadovoljeval zgolj občutek moči, ki mu ga je zagotavljal njegov (politični in/ali vojaški) položaj. Lahko bi dejala, da je bila zanj sreča, če so bili srečni drugi. Takšni pogledi Hitlerju niso bili mar.

Največje vrline mladega Tita so bile vztrajnost, poštenost, pogum in posluh za druge. Zanj bi (nekoliko drzno) dejala, da je bil zelo čustveno inteligenten (če slednje opredelim kot zbir osebnih, čustvenih in socialnih veščin s sposobnostjo za uspešno spopadanje z zahtevami in pritiski okolja). Za Hitlerja, po mojem mnenju, to ne drži popolnoma in je morda tudi tu vsaj delček krivde za njegove padce in osebne poraze.

4. ZAKLJUČEK

Cilj analitične psihobiografske študije, in obenem temeljno vprašanje moje diplomske naloge, je odgovoriti na dve vprašanji: 1. Katere gonilne sile motivirajo osebo, katere strasti jo ženejo ali vodijo, da se obnaša, odloča tako, kot se? 2. Kateri vplivi so - notranji ali zunanji - odgovorni za razvoj teh specifičnih strasti (karakternih potez)?

Analiza Hitlerja, ki sem jo predstavila, ima cilje analitične psihografske študije, z vprašanji, ki so opredeljeni v uvodnih besedah diplomskega dela, vendar se razlikuje od klasične freudovske metode v nekaj pomembnih točkah. Skušala jih bom povzeti s svojimi besedami po razlagi Ericha Fromma: prva razlika je osnovana na ideji, da te strasti niso instinktivne, seksualne narave. Druga razlika leži na predpostavki, da analiza sanj, nenamerne obnašanja, gest, jezika in obnašanja, ki razumsko niso popolnoma obrazloženi, dopušča ustvarjanje slike pomembnih strasti tudi kadar ne poznamo otroštva neke osebe. Najpomembnejša razlika je v naslednjem: klasični psihoanalitiki predpostavljajo, da se razvoj karakterja zaključi okoli petega ali šestega leta in da po tem obdobju pomembnejših sprememb ni. Erich Fromm pravi, da so ga izkušnje prepričale ravno o nasprotnem in da je koncept nesprejemljiv iz razloga, ker celoten življenjski cikel ne smatra kot razvojni sistem. Avtor trdi, ne samo da se posameznik rodi z genetsko določenimi temperamentnimi in drugimi inherentnimi dispozicijami, temveč da tudi prenatalni dogodki in samo rojstvo oblikujejo dodatne dispozicije. Vsako leto ima otrok mnogo bolj definiran in čvrst karakter, a ne brez sposobnosti za spremembe. Ali drugače: posameznik prične življenje z določenimi kvalitetai, ki ga usmerjajo, a je njegova osebnost še dovolj dovzetna, da karakterju dopusti, da se razvija v več smereh, znotraj danega okvirja. Pomembnejši so vplivi iz zgodnjega otroštva, ki pa ne določajo osebnosti v celoti.

Ugotavljam, da bo moja prvo postavljeno, glavno hipotezo težko absolutno pravilno preveriti in potrditi, saj so tudi na tem mestu teorije različne. Menim, da je pravilna in da se je potrdila moja teza o veljavi tako notranjih, še posebej pa zunanjih vplivov na osebnost, o čemer pričajo tudi Frommove besede. Tudi koncept razvoja osebnosti se je potrdil, pri čemer gre Fromm celo globlje in trdi, da na osebnost vplivajo celo prenatalni dogodki. O tem bi sodila verjetno povsem težje.

Morda bi kdo vprašal, če je potrebno dokazati Hitlerjevo nekrofilijo. Ali ni njegova destruktivnost zadosten argument za to? Verjetno ne, destruktivna dejanja in uničujoče odločitve niso nujno manifestacija destruktivnega, nekrofilnega karakterja! Ali je bil Tito (in drugi, npr. Napoleon) nekrofil, ker nikoli ni okleval, ko je žrtvoval svoje vojake? Ali so bili mnogi politični in vojaški vodje skozi zgodovino, ki so narekovali razdejanje, uničenje širokih razmer, tudi nekrofilni? Po mojem mnenju drži, da vsak, ki ukaže ali opravičuje uničenje, oddaja občutek, da ima mrtvo, hladno, otopelo srce. Res pa je, da je odvisno od situacije in okoliščin in da lahko tudi ne-nekrofilni general ali politični vodja odredi popolno uničenje. Hitler je bil v nekaterih pogledih tak kot mnogi "normalni" vodje velikih sil; glede na obstoječe vire o tem, kaj so počeli voditelji drugih močnih narodov, bi bilo neprimerno trditi, da je bila njegova politika vojne edinstvena. V tem primeru pa je nekaj posebnega neproporcionalnost med uničenjem, ki ga je realiziral, in resničnimi razlogi zanj. Njegova dejanja, od ubijanja milijonov Židov, Rusov, Poljakov do končnega ukaza za uničenje vseh Nemcev, nikakor niso razlog strateške motiviranosti, ampak so produkt strasti močno nekrofilne osebnosti. Fromm gre celo tako daleč, da trdi, da ne le, da je hotel iztrebiti Žide, ampak je sovražil tudi Nemce, človeški rod in samo življenje. Verjetno lahko predpostavim prisotnost psihozne, morda shizofrenične osebnostne črte. Vseeno menim, da Hitler ni bil "norec" in ni bolehal za psihozo ali paranojo, kot se morda včasih sliši. Kljub potezam "norosti" je bil dovolj zdrav, da je trdno sledil svojim ciljem in to - vsaj nekaj časa - uspešno. In kljub vsem napakam v presojanju, ki so bile posledica njegove narcisoidnosti in destruktivnosti, se ne da zanikati, da je bil demagog in politik izrazitega razuma, ki nikoli ni odkrito psihozno reagiral. Tudi tik pred smrtjo, ko je bil psihično zlomljen, se je obvladal. V konvencionalnem pogledu Hitler ni bil psihozen človek, v dinamičnem, medčloveškem jeziku pa zelo bolan. Menim, da obstaja razlika med določenimi psihoznimi potezami osebe in popolno psihozo in da je vsako vnaprejšnje etiketiranje tvegana stvar. Včasih sem med prebiranjem literature o Adolfu Hitlerju nehote dobila občutek, da so mu analitiki, zgodovinarji, psihologi in drugi ob vsem, kar je naredil, kar je želel, kar je bil in kar ga je obdajalo, vedno pripisovali le negativne oznake. In na vsak način to podprli z novo teorijo. Mislim, da se klinična (kakršnakoli znanstvena) analiza ne sme uporabljati za zgolj moralno opredeljevanje zla. Potrebno je pogledati, zakaj je zlo zlo; klinična diagnoza ne sme postavljati moralne sodbe.

Ne smem pozabiti, da je vprašanje, na katerega iščem odgovor(e): Ali je Hitlerja motivirala močna strast po uničenju, strast, ki je bila del njegovega karakterja?

Destruktivnost je vidna v načrtovanju prihodnosti Poljakov, ki jih je želel kulturno kastrirati, v ubijanju ljudi, ki so bili nekoč prijatelji (E. Rohm) zaradi političnih koristi, v iztrebljanju Židov, Poljakov in Rusov.

Občutki do Židov, povezani z nekrofilnim kompleksom, presenetljivo izhajajo iz popolnoma drugačnega Hitlerjevega strahu, sifilisa, ki je zanj "eden ključnih eksistencialnih vprašanj naroda" in ki bo iztrebil ljudi. Ne sifilis, ne tuberkuloza nista predstavljala grožnje v takih razmer, kot jih videl on. Strah pred umazanijo, boleznijo in strupi je tipična manifestacija nekrofilnega karakterja, ki zunanji svet doživlja kot okužen, to sovпада tudi s teorijo M. Rokeacha o občutku pretirane ogroženosti zaprtega duha. Najverjetneje je imelo sovraštvo do Židov korene v tem kompleksu: Židje so tujci, so kot zunanji svet, so kužni in zato jih je treba iztrebiti.

Ugotavljam, da je med Hitlerjem in Titom malo osebnostnih podobnosti, ki bi ju določale za vodji. Skupen jima je gotovo narcisizem, sposobnost zbrati in vplivati na množico, ambicioznost in višja inteligenca, v ostalih osebnostnih lastnostih sta skoraj nasprotujoča. Pa vendar sta bila oba močna voditelja (držav oziroma svojih ideologij). Raziskave socialne psihologije, posvečene proučevanju osebnostnih lastnosti, ki so ugotavljale način, kako določena oseba postane vodja in si hkrati zastavljale vprašanje ali se voditeljske sposobnosti kot take rodijo ali pa jih naredi situacija, so na podlagi osebnostnih testov pokazale, da so določene osebnostne lastnosti (inteligentnost, ekstravertiranost, dominantnost, interpersonalna senzibilnost) bolj razvite pri voditeljih, kot pri ostalih članih v skupini. Vendar so se raziskave pokazale kot le delno ustrezne, saj te lastnosti niso bile prisotne pri vseh voditeljih in vseh situacijah, zato so iskali še druge značilnosti vodenja. Pokazalo se je, da so lastnosti vodje odvisne od funkcije, ki jo ima v skupini, od naloge, ki mu je naložena oziroma si jo zada skupina.

Ugotavljam, da je za popolno razumevanje osebnosti, ki jo naprej žene destruktivnost in je postala najmočnejši človek v Evropi, potrebno zajeti celotno karakterno strukturo, posebne talente in nadarjenosti ter družbene okoliščine, v katerih je delovala.

Vse naštet lastnosti ne bi razložile Hitlerjevega uspeha, če ne bi bil on človek izrednih talentov in nadarjenosti. Najpomembnejši talent je sposobnost, da vpliva na ljudi, jih impresionira in prepriča. To sposobnost je imel že kot otrok in jo s pridom izkoriščal tudi kot nesporni vodja Nacionalsocialistične nemške delavske stranke. Razlogov za sposobnost vplivanja na ljudi (ki je, vsekakor, bistvo demagogov) je mnogo. Prvi je njegov magnetizem, ki je izhajal iz njegovih oči (po mnenju avtorja je za skrajno narcisoidne ljudi, posebno fanatike, značilen sijaj v očeh, ki izžareva moč in onostranstvo), drugi narcisoidnost in samoumevnost njegovih idej, tretji pa nadarjenost za pretirano poenostavljanje.

Ugotavljam, da se zdajšnji čas vendarle bolj nagiba k temu, da potek zgodovine človeštva razlaga z bolj skritimi, splošnimi in neosebni momenti, s prisiljujočim vplivom ekonomskih razmer, spremembami v načinu prehranjevanja, v napredku v uporabi materialov in orodij, v selitvah, ki jih sprožajo povečanje števila prebivalstva in spremembe v podnebnju. Posamezniki (državniki, politiki, vojaški vodje) pri tem ne igrajo druge vloge, kot da so eksponenti in zastopniki množičnih stremljenj, ki so se nujno morala izraziti in so jih bolj ali manj po naključju izrazile prav te osebnosti.

To so povsem upravičeni vidiki, ki mi dajejo povod, da opozorim na pomembno nesoglasje med naravnostjo našega organa mišljenja in ureditvijo sveta, ki naj bi jo s svojim mišljenjem dojeli. Naši vsekakor ukazovalni potrebi po vzročnosti zadošča, če ima potek en dokazljiv vzrok. V resničnosti zunaj nas pa je le redko tako; prej je videti, kot bi bil vsak dogodek naddoločen, pokaže se, da je učinek več stekajočih se vzrokov. Nepregledna zapletenost dogajanja naše raziskovanje plaši, zato se rajši odločimo za eno povezanost proti drugi, ustvarjamo nasprotja, ki jih ni, ki so nastala samo, ker smo raztrgali širše povezave. Če nam torej preiskovanje nekega primera dokaže prevladujoči vpliv neke posamezne osebnosti, ni treba, da bi nam vest očitala, da smo s to domnevo zadali udarec v obraz nauku o pomenu tistih splošnih, neosebnih faktorjev.

V načelu je prostor za oboje.

Znano je, da pota človeškega napredka krčijo tista družbena gibanja in razredi, ki se za spreminjanje sveta bojujejo s sredstvi in na način, ustrezen objektivnim potrebam, zahtevam in možnostim tokov. Marx je nekoč pripomnil, da vsaka doba, ko postavlja na dnevni red

naloge, ki jih je treba rešiti, hkrati najde tudi sile, ki so zmožne te naloge uresničiti. To velja tudi za velike zgodovinske osebnosti, torej ravno tako za Hitlerja kot Tita. To so tisti močni in nadarjeni posamezniki, ki so najgloblje prodrli v smisel objektivnih družbenih zakonitosti in zgodovinskih potreb svoje dobe, hkrati pa odkrili poti in sredstva, s katerimi so potem oborožili družbena gibanja in razrede in bili zmožni v prelomnih zgodovinskih obdobjih stopiti na čelo organiziranega gibanja ljudskih množic in njihovega boja za (kakršenkoli že) napredek človeštva.

Osebno sem torej mnenja, da se "velikemu možu" ohranja mesto v verigi - ali bolje: mreži - vzročnosti. Kar ponuja se mi vprašanje, kakšni so pogoji, da komu podelimo ta častni naziv. Presenetljivo je, da na to vprašanje ni čisto lahko odgovoriti.

Gotovo ga podelimo človeku, obdarjenemu v posebno veliki meri z lastnostmi, ki jih visoko cenimo, pri čemer gre za duhovne kvalitete, psihične in intelektualne prednosti. A kljub vsemu bi morda (in po mnenju mnogih) zadostovalo, da Tita imenujemo "velik državnik", čeprav sama menim, da je bil mnogo več, tudi "veliki mož", zgodovinska osebnost, mnogostranska in bogata, saj je vplival na ljudi pozitivno s svojo osebnostjo in z idejo, za katero se je zavzemal.

Kako pride sploh do tega, da dobi velik mož tak pomen, je popolnoma jasno. Vemo, da ima zelo veliko ljudi silno potrebo po avtoriteti, ki jo lahko občudujejo, se ji uklanjajo, ki jim vlada, jih nemara celo zlorablja.

Morda bi pretiravali, če bi rekli, da bi šel tok dogodkov v drugo smer, ko ne bi bilo Tita, kajti v tistem dramatičnem in usodnem trenutku je bil obkrožen s falango zvestih in vdanih sodelavcev, deležen soglasne simpatije celotne Partije in vseh jugoslovanskih narodov, nesporno pa je, da so pojavi destalinizacije, sožitja, mednarodnega človekoljubnega boja za svetovni mir, politike izvenblokovskih dežel in podobno močno vezani na njegovo ime. Leta 1928 se je Tito odpravil po svoji zgodovinski poti, ki se je spremenila v pomemben pojav, tako v mednarodnih in kontinentalnih merilih kakor tudi gledano z zgodovinskega stališča.

Povsem logična in razumna je trditev, da dogodki in odnosi med socialnimi in ekonomskimi močmi ustvarjajo zgodovino, vendar je tudi res, da v zgodovini še ni bilo razsežnejšega

dogodka, ki ne bi bil povezan z vlogo neke znamenite in izjemne osebnosti; zgodovinsko vlogo pomembne in izjemne osebnosti pa je treba krvavo in samozatajevalno plačati.

Napoleon, moralna in humanistična osebnost je nekoč rekel: "Človek, kakršen sem jaz, se rodi komaj vsakih sto let, tak človek pa se v takem zgodovinskem trenutku, v kakršnem sem živel jaz, rodi morda samo vsakih tisoč let". Jaz, ki težko govorim o tisočletjih, bi njegovo misel uporabila za označitev J. B. Tita z besedami, da se tak človek rodi morda samo enkrat v zgodovini naroda. Trenutek ga nekako ustvari, on pa mu da vsebino in pomen.

Tito spada v vrsto velikih revolucionarjev in tvorcev novega sveta. Zgodovinski trenutek je bil njegovo edino življenje. Posvečen mu je bil ves in vsak dan njegovega dolgega življenja, ki je primer velike, nevsakdanje nadarjenosti za politiko. In kakor je bilo vse v njem posvečeno mislim za človeštvo, se je kasneje, po zmagi, njegova misel razširila res na vse človeštvo, katerega je obsegel s svojo idejo o neuvrščnem svetu. Pri vsem tem je bila in je ostala njegova osebnost globoko človeška, brez sovraštva, brez zlobe ali maščevalnosti. Enkratno življenje, sorodno življenju velikega umetnika ali znanstvenika, ki mu je usoda s trenutkom razsvetljenja vžgala pečat večnosti.

Danes, mnogo po vojni in pretresljivih krizah nosi Tito edini oklep, ki lahko revolucionarja varuje pred srdom njegovih sodobnikov, imenuje se - uspeh. Končno sodbo o njegovem delu - je za časa svojega življenja dejal Tito sam - bodo izrekli šele prihodnji rodovi, rodovi, ki bodo lahko videli posledice vsega, kar je bilo ustvarjeno in začeto v Titovi dobi, vendar se bojim, da ga ne ohranjamo v takšni luči, kot si jo gotovo zasluži. Zavedal se je, da "dela presojujejo rodovi" in je svoje delo skromno imenoval prispevek k zgodovini: "Ni moja stvar oceniti vrednost tega dela. Ocenili ga bosta zgodovina in znanost."

Tito je prerasel meje svoje države in postal svetovni velikan, sodržavljan vseh narodov, ki se bojujejo za svobodo, za srečnejšo prihodnost, proti krivicam, nadvladi in hegemoniji. In še več: Kolikšno spoštovanje si je z močjo svojih utemeljitev in daljnovidnostjo pridobil pri tistih, katerim njegove misli objektivno niso mogle biti blizu in kako v mednarodnih odnosih in dogajanjih upoštevajo dejstva, ki jih je še včeraj ali danes malokdo videl in ocenil tako kot Tito.

Za oba voditelja bi lahko dejala, da sta bila večja od smrti že za čas svojega življenja in postala neka mejnika zgodovine. Tito je postal legenda, ki jo tesno povezujemo z edinstvenostjo borca za mir, mednarodno sporazumevanje, za mirnejšo in bolj dostojanstveno prihodnost vsega sveta.

Hitler, kot vidimo, živi še danes, le da ga imenujemo Saddam Husein, Slobodan Milošević, Osama bin Laden ... in ta povezava le dokazuje, da Hitler ni bil navaden zločinec, ki bi ostal pozabljen v zgodovini. Je zločinec zaradi svojih idej in idej, ki so jih za svoje vzeli drugi. V očeh svojih privržencev je živ še danes, kljub temu da ga počasi pozabljamo, ker je njegova ideologija v dobi vladavine demokracije nesprejemljiva.

Moja zadnja ugotovitev se glasi, da so tako za zmago kot za zločin potrebni sodelavci, množica in ne zgolj posameznik, osebnost. Oba, J. B. Tito in A. Hitler, sta za uresničitev svojih ciljev potrebovala pomoč pristašev, tesnih sodelavcev, somišljenikov, naroda. Tisti, ki zna okoli sebe razumeti in zbrati množico, postane vodja in si z njo deli eno dušo, eno idejo, eno moč in en zakon.

5. LITERATURA

- ◆ BEČAJ, Janez (1997): Temelji socialnega vplivanja, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- ◆ ur. DOLAR, Mladen (1982): Stuktura fašističnega gospostva, DDU Univerzum, Ljubljana.
- ◆ FROMM, Erich (1984): Anatomija ljudske destruktivnosti, Druga knjiga, Zagreb.
- ◆ FROMM, Erich (1970): Zdrava družba, DZS, Ljubljana.
- ◆ GEARY, Dick (1995): Hitler in nacizem, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- ◆ HAFFNER, Sebastian (1980): Hitler, biografije, DZS, Ljubljana.
- ◆ HARALAMBOS, Michael, HOLBORN, Martin (1995): Sociologija, Teme in pogledi, DZS, Ljubljana.
- ◆ HITLER, Adolf : Mein Kampf – Moja borba, Zagreb, 1999.
- ◆ JUŽNIČ, Stane (1989): Politična kultura, Založba obzorja Maribor.
- ◆ KATZ, Otmar (1982): Hitlerjev osebni zdravnik, Založba Lipa.
- ◆ LAMOVEC, MUSEK, PEČJAK (1975): Teorije osebnosti, CZ, Ljubljana.
- ◆ MARTIN, John Levi, članek (2001): The Authoritarian Personality, 50 Years Later, Political Psychology, Vol.22, No.1.
- ◆ MATUNOVIĆ, Aleksandar (2000): Enigma Broz, Ko ste vi družje predsedniče?, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd.
- ◆ ur. MOČNIK, Rastko (1981): Psihoanaliza in kultura, Freud, Adorno, Marcuse ..., DZS, Ljubljana.
- ◆ MUSEK, Janek (1982): Osebnost, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana.
- ◆ MUSEK, Janek (1993): Osebnost in vrednote, Educy d. o. o., Ljubljana.
- ◆ MUSEK, Janek (1993): Znanstvena podoba osebnosti, Educy d. o. o., Ljubljana.
- ◆ MUSEK, Janek (1994): Psihologija, Človek in družbeno okolje, Educy, Ljubljana.
- ◆ MUSEK, Janek (1999): Psihološki modeli in teorije osebnosti, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- ◆ ur. NASTRAN ULE, Mirjana (1999) : Predsodki in diskriminacije, Izbrane socialno-psihološke študije, Zbirka ALFA 1/99, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- ◆ NASTRAN ULE, Mirjana (1992): Socialna psihologija, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

- ◆ PEČJAK, Vid (1995): Politična psihologija, Ljubljana.
- ◆ RAUSCHNING, Herman (1987): Pogovori s Hitlerjem, Založništvo tržaškega tiska, Trst.
- ◆ RUSSETT, Bruce & STARR, Harvey (1992): Svetovna politika, Izbira možnosti, Zbirka Mednarodni odnosi/Fakulteta za družbene vede.
- ◆ SEFEROVIĆ, Mensur, HLAIĆ, Vladimir (1980): Tito, vrhovni komandant, Novinsko-izdavačka ustanova "Narodna armija" Beograd.
- ◆ SRUK, Vlado (1995): Leksikon politike, Založba Obzorja Maribor.